

תמצית אהבת חסד

סיכום קצר וברור של ספר אהבת חסד

לפרטים 0527692282

סיכום כל ספר אהבת חסד

הקדמה

גמילות חסדים זו מצוה שמעלתה גדולה עד מאד, כפי שאנו רואים בתורה שמזהירה בהרבה מקומות על מצות "והלכת בדרכיו" והיינו ללכת בדרכי ד' שהם דרכי החסד והרחמים, וכן בהרבה מקומות מוזכר בתורה ענייני חסד שעשו האבות הקדושים וכדו', והרבה ממצוות התורה עניינם הוא לעזור לאחרים בכל מה שיוכל, וגם חז"ל האריכו בגודל הענין והתועלת שיש במידה זו בעולם הזה ולעולם הבא. ובספר זה יבוארו פרטי מצוה זו וגודל עניינה.

יתברך הטוב והמטיב העושה חסד עם ברואיו, וביותר עם בני ישראל האהובים לו מאד, וד' ציווה אותנו ללכת בדרכיו שהם דרכי הרחמים והחנינה, ובח' מקומות הזהיר אותנו הכתוב על זה, מלבד מה שהתורה מלאה מזה כמו שיתבאר בספר זה, וגם ע"י הנביאים זירזנו על זה.

עשית חסד היא טובה גדולה לעושה עצמו, משום שכפי כמה שהרגיל האדם עצמו בעולם הזה במידת הטוב והחסד, כך יקבל השפעת טובו וחסדו של הקב"ה בעולם הזה ובעולם הבא, כדכתיב "מה ד' אלוקיך שואל מעמך וכו' ללכת בכל דרכיו וכו' - לטוב לך". ומצינו בכתובים ובמאמרי חז"ל שהשוו מידת החסד לתורה, שגם ע"י החסד ניצל האדם מכל צרה וזוכה לכל טוב, ומצינו שמידת החסד מועילה לכפר עוונותיו של אדם (כבית המקדש), ומועילה להאריך ימיו של אדם, ולהנצל מחבלו של משיח, והיא עומדת לאדם לכל הדורות שאחריו, ועושה שלום גדול בין ישראל לאביהם שבשמים, ומידה זו עומדת ברומו של עולם ממש, ואיתא במדרש שבעלי צדקה וגומלי חסדים חוסים בצל כנפיו של מי שאמר והיה העולם, ולהפך מי שאין בו מידת החסד והחנינה - מרחיק עצמו מהקב"ה, ונקרא בליעל.

ספר אהבת חסד - יש אנשים שמצות חסד רפויה בידם, והסיבות הם: א' חסרון ידיעת הפרטים הכלולים במצוה זו. ב' חסרון ידיעת גודל ענינה והשפעתה לטובה על האדם בכל ענייניו, ועל כן נכתב ספר זה. הספר מחולק לג' חלקים: א' דיני גמילות חסדים של הלואת ממון, השבת העבוט, תשלומי שכר שכיר בזמנו, ועוד כמה הלכות הנוגעות למעשה. ב' גודל שכר המחזיקים במידת החסד וגודל עונש המתרפים ממידה זו, וכמה עצות לקנות מידה זו, וכן כמה דברים חשובים בענין צדקה ומעשר וחומש. ג' ביאור העניינים הנכללים במידת החסד שבגופו.

גמילות חסדים כוללת כל טובה שאדם מיטיב לחבירו בחינם, בין בממונו (השאלה הלואה וכדו'), בין בגופו, בין לחיים (הכנסת אורחים, ליווי, שמחת חתן וכלה, ביקור חולים, ניחום אבלים, וכדו') בין למתים (התעסקות בכל צרכי הקבורה וכדומה), וכל זה נכלל במצות "ואהבת לרעך כמוך" דהיינו שכל הדברים שאתה רוצה שיעשו לך אחרים - עשה אותם לאחיק.

ענייני גמילות חסדים המוזכרים בתורה,

וכמה פרטים במצוה זו

אמרו חז"ל שהתורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים, ובאו בזה ללמד גודל הענין של חסד, ובאמת גם שאר התורה מלאה מענייני החסד בהרבה אופנים, וכדלהלן, ועל האדם להתבונן בזה כמה החסד יקר בעיני ד' יתברך.

א' הקב"ה קילעה לחוה והביאה אל האדם, וגם נעשה לו **שושבין**.

ב' שם ויפת כיסו את נח אביהם, מפני שהאדם צריך **לחפות על קלון חבירו** בכל כוחו, כמו שהוא חס על כבוד עצמו, ונח בירכם על זה וברכתו נתקיימה.

ג' אברהם יצא להלחם בארבעת המלכים והולך עמו עוד אנשים, כדי **להציל את לוט ורכושו מן הצרה**, אע"פ שלוט היה אשם בדבר, שהאדם מחויב במצות "לא תעמוד על דם רעך" גם לשכור אנשים כדי להציל את חבירו מן הגייס והליסטים.

ד' **בקור חולים** אצל אברהם.

ה' **הכנסת אורחים** של אברהם וגודל זריזותו בזה, ואמר הכתוב "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה ומשפט" והחסד בכלל צדקה וגדול ממנה. וגם סיפרה התורה את החסד שעשה לוט אע"פ שלא ידע שהם מלאכים.

ו' אברהם ביקש מהקב"ה שישא את עוון סדום ולא יכלה אותם, והרבה והפציר בענין זה, ומבואר שצריך האדם גם **להתפלל על אחרים**, ואע"פ שהם הולכים בדרך לא טובה.

ז' עונש סדום היה על מיעוט **הצדקה**.

ח' **הספד וקבורה** לשרה, קבורה של דבורה מינקת רבקה, קבורת רחל ומצבתה, וקבורת יצחק.

ט' רבקה נבחרה ליצחק כיון שהיתה גומלת חסדים.

י' הקב"ה בא **לנחם** את יצחק על פטירת אברהם.

יא' הבטחת יעקב לקב"ה על **המעשר**, ומסתמא המעשר היה לצדקה וחסד.

יב' **ברכת אבלים** של הקב"ה ליעקב על פטירת רחל.

יג' ויקומו כל בניו ובנותיו לנחמו.

יד' ראובן ויהודה ניסו **להציל את יוסף מן המיתה** (ותמר רצתה להשרף כדי שלא לבייש את יהודה).

טו' בקשת יוסף משר המשקים שיזכירו לפני פרעה, כי בכלל גמילות חסדים **להזכיר איש לטובה** לפני מי שיכול להיטיב לו.

טז' יוסף נתן **צידה לדרך** לאחיו כפי שראוי לעשות לאורחים.

יז' יוסף כלכל את אנשי מצרים שזה הוא גמילות חסדים, כי צריך כל אדם **להחיות אנשים ולכלכלם** כפי כוחו.

יח' קבורת יעקב **והבכי והמספד ונשיאת המיטה והלויה**.

יט' המילדות מסרו עצמם לסכנה, ואף **סיפקו מים ומזון לילודות** העניות, ולא פרשו מלהיות מילדות, שמא האחרות ישמעו לעצת פרעה.

כ' משה רבינו יצא אל אחיו ונתן עיניו וליבו להיות מיצר ודואג עליהם, וזה ממידת החסד להתבונן בצרת חבירו, אולי יוכל להושיעו בדבר מה, וכן הרג משה את המצרי כדי להציל את המוכה, ודלה מים והשקה את צאן בנות יתרו.

כ"א שוטרי בני לא דחקו את עושי המלאכה וקיבלו עליהם הכאות. כ"ב משה רבינו לקח את עצמות יוסף, ובזה שילם הקב"ה ליוסף עבור החסד שעשה ליעקב בקבורתו.

כ"ג "זה קלי ואנוהו" היה דומה לו מה הוא רחום וחנן אף אתה וכו'. כ"ד כל ההכנסת האורחים שעשה משה רבינו ליתרו. כ"ה "והודעת להם את הדרך" זה גמילות חסדים. כ"ו אחד ממידותיו של הקב"ה זה "ועושה חסד לאלפים" וצריך לילך בדרכיו. כ"ז מצות הלואה והשבת העבט.

כ"ח הרבה עניינים בפרשת בהר כמו גאולת קרובים ו"חיי אחיך עמך" וכו' בנויים על מידת החסד.

ובאמת הרבה מצוות עשה ולא תעשה בתורה נובעים ממידת חסדו ית', כגון לקט שכחה ופאה, מעשר עני, בשמיטה מלבד שהוא שבת לד' גם כתיב "ואכלו אביוני עמך", השבת אבידה (ואפי' בשוה פרוטה), פריקה וטעינה, ועוד הרבה מצוות, ומטובו וחסדו ית' ציווה גם אותנו להיות לעזר בכל מה שנוכל.

וכיון שכ"כ גדול קדושת מידת החסד שכל התורה מלאה מזה, כמה יש לאדם להחזיק במידה זו ולא להתרפות ממנה כל הימים, ולא יסתפק לעשות חסד פעם בחודש או בשבוע.

מצות הלואה

מצות הלואה והשאלה לעני ולעשיר - מצות עשה מן התורה להלוות לעניי ישראל, ומצוה זו גדולה מן הצדקה משום שהעני אינו בוש בדבר, ובמה שתומכו ומחזיקו מקיים "והחזקת בו", ומצוה להלוות גם לעשיר אם אין מצוה לו מעות, ואמנם עני קודם לעשיר. ובאמת יש מצוה גם על השאלת כלים וכל ענין שאדם יכול להיטיב לחבירו, אלא שהלואה מעות היא מצוה גדולה יותר שעליה יש מצוה מיוחדת, והנמנע מלהנות אחרים מנסיו ואומר שאין לו עונשו שבאים נגעים על ביתו ומוכרח להוציא כליו כדי שיתברר שקרו לעין כל. ויש חיוב גדול מצד הדין להשאיל דברים לעני שמא אין לו מעות לקנות דבר זה.

שיעור מצות הלואה מסתבר שאין שיעורו רק חומש כצדקה, שהרי אינו נותן ממונו לגמרי, ומאידיך אין מסתבר שחייב לתת לזה כל ממונו, שהרי יתכן שיזדמן לו איזה עסק רווחי, אלא השיעור בזה תלוי כל אחד כפי השגת ידו וכוחו, וכפי השיעור הנצרך לעני אם ידו משגת, וגם שיעור זמן ההלואה תלוי ביכולת המלוה, והמצוה היא אפי' מאה פעמים, וידע כי בכל פעם מקיים מצוה דאורייתא, והקב"ה יברכו.

בטחון ההלוואה - מצות הלואה היא בין ע"י משכון, ובין בלי משכון אם הוא בטוח בעיניו, אך עכ"פ ילוהו בעדים או בשטר חוב או בכתב ידו, פן ישכח ויכפור בהלוואה. אך אם יודע שאדם זה לא יחזיר לו, מוטב שלא ילוהו (בלי משכון) ממה שילווה ויבוא לידי לא יגוש, (והלואה העושה כך נקרא רשע).

אין חיוב להלוות למי שפורע מעט מעט, ומ"מ מצד גדר האהבה והאחווה נכון להלוות גם באופן זה.

אם הבטיח להלוות יזהר מלחזור בו ככל קבלה לדבר מצוה, ואף לעשיר ולזמן מרובה שאין על זה דין נדר, מ"מ אם סמך עליו נכון ליהרר מלחזור בו, כדי שלא יהיה בכלל מחוסרי אמנה. וכן אם הפריש או נדר לעשות גמ"ח מסכום מסוים אסור לחזור בו.

אם אין לו מעות אינו מחויב ללוות כדי להלוות, אף למי שהוא סומך עליו או ע"י משכון, אך יש בזה מידת החסד לעשות כן, ואם הלוה והגיע זמן פרעון י"א שבכלל החיוב ליטול מעותיו ולהלוותם למבקש, וכ"ש אם הפקיד מעות אצל אחר שצריך ליטלם ממנו כדי להלוות, ואם מתעצל צריך מדינא ללוות מאחר כדי להלוות לו, וכ"ש שמחויב לעשות כן אם יש לו מעות ונמנע מהלוות מפני קטטת ביתו. ואם יש אצלו מעות של אחרים בפקדון, אף שבזמנו

כ' משה רבינו יצא אל אחיו ונתן עיניו וליבו להיות מיצר ודואג עליהם, וזה ממידת החסד להתבונן בצרת חבירו, אולי יוכל להושיעו בדבר מה, וכן הרג משה את המצרי כדי להציל את המוכה, ודלה מים והשקה את צאן בנות יתרו.

כ"א שוטרי בני לא דחקו את עושי המלאכה וקיבלו עליהם הכאות. כ"ב משה רבינו לקח את עצמות יוסף, ובזה שילם הקב"ה ליוסף עבור החסד שעשה ליעקב בקבורתו.

כ"ג "זה קלי ואנוהו" היה דומה לו מה הוא רחום וחנן אף אתה וכו'. כ"ד כל ההכנסת האורחים שעשה משה רבינו ליתרו. כ"ה "והודעת להם את הדרך" זה גמילות חסדים.

כ"ו אחד ממידותיו של הקב"ה זה "ועושה חסד לאלפים" וצריך לילך בדרכיו.

כ"ז מצות הלואה והשבת העבט.

כ"ח הרבה עניינים בפרשת בהר כמו גאולת קרובים ו"חיי אחיך עמך" וכו' בנויים על מידת החסד.

ובאמת הרבה מצוות עשה ולא תעשה בתורה נובעים ממידת חסדו ית', כגון לקט שכחה ופאה, מעשר עני, בשמיטה מלבד שהוא שבת לד' גם כתיב "ואכלו אביוני עמך", השבת אבידה (ואפי' בשוה פרוטה), פריקה וטעינה, ועוד הרבה מצוות, ומטובו וחסדו ית' ציווה גם אותנו להיות לעזר בכל מה שנוכל.

וכיון שכ"כ גדול קדושת מידת החסד שכל התורה מלאה מזה, כמה יש לאדם להחזיק במידה זו ולא להתרפות ממנה כל הימים, ולא יסתפק לעשות חסד פעם בחודש או בשבוע.

הלאוין והעשין ששייכים למצות הלואה

כתיב "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע וכו' ", יש כאן ב' לאוין שלא להמנע מלהלוות לנצרך, מחמת יראת שמיטת החוב בשמיטה, וא"כ ודאי יגדל חטאו של מי שנמנע מלהלוות בלא חשש לשמיטת החוב.

אם נמנע מלהלוות מחמת שחבירו לא הטיב עמו עובר על לא תקום, ואם מיטיב עמו אך אומר לו איני כמוך עובר על לא תטור, (ואם מחמת שנאתו מפרסם עליו שהוא אינו נאמן, מלבד איסור נקימה ונטירה עובר גם על לשון הרע, שהוא יורד בזה לחייו ממש), אלא ילווהו בלב שלם, ויתבונן שכל ענייני העולם הם הבל והבאי ואין כדאי לנקום ולנטור עליהם.

אם מבקש ההלוואה מסתכן ע"י אי נתינת ההלוואה עובר על לא תעמוד על דם רעך" שהוא איסור להתרשל בהצלת חבירו מסכנת מות. ובמכילתא שהובאה בספר המצוות להרמב"ם מבואר שבכלל איסור זה גם להמנע מלהציל את חבירו מהפסד, ואיסור זה שייך גם בעשיר.

הנמנע מלהלוות עובר על "והלכת בדרכיו" זה כולל ללכת במידותיו של הקב"ה שהם כולם רק לטוב, כגון להיות רחום וחנן וכיוצא בזה בשאר מידות טובות.

ועובר ג"כ על "והודעת להם את הדרך ילכו בה", ואמרו חז"ל שהדרך זה גמילות חסדים, שהיא הדרך שדרך בה אברהם אבינו שהיה דבוק במידת החסד, ומצוה זו כוללת כל ענייני החסד שיש בין איש לרעהו בגופו ובממונו.

וכי ימוך אחיך ומטה ידו וכו' וחי אחיך עמך, שהיא מצוה להחזיק ביד אחינו שמך, ולתת לו מתנה או הלואה או לעשות עמו שותפות או להמציא לו מלאכה, כדי שיתחזק ולא יפול ויצטרך לבריות.

אפי' בסכום מועט הוא קודם לישראל בחינם, אא"כ הישראל עני ונצרך לכלי כדי להשתכר ולהשיב נפשו.

איש ואשה - איש קודם לאשה, אמנם אם שניהם עניים האשה קודמת לאיש, אא"כ האיש הוא קרובו, ואם ע"י מניעת ההלואה יכולים לבוא לידי סכנת נפשות האיש קודם.

קדימת עני וכן עירו וקרובו - העני קודם לעשיר אם העני בטוח אצלו או שנותן לו משכון, ואפי' אם העשיר הוא קרובו ודר בעירו והעני לא. ובשני עניים הנצרך למזון קודם לנצרך לכסות, ועני קרוב או מבני עירו (שדר בעיר י"ב חודש או שקנה שם דירה, או שדעתו להשתקע שם) קודם לאחר, ושכניו עדיפים מבני עירו. וקרוב עדיף מבן עירו אא"כ הקרוב יכול ללוות בקלות מאחרים. ובקרובים אביו ואמו קודמים לבניו, ובניו קודמים לאחיו, ואחיו מאביו קודם לאחיו מאמו, ושניהם קודמים לשאר קרובים. עשיר קרוב קודם לשאינו קרוב, ועשיר בן עירו צ"ע אם יש לו קדימה. מי שאינו עני אך הוא דחוק בעסקיו ויכול להתמוטט לגמרי מצוה להקדימו כעני. וקרוב שודאי יבוא אח"כ ללוות זה סיבה להמנע מלהלוות לשאינו קרוב, אבל בספק אין להמנע.

כהן קודם ללוי, ולוי לישראל, וישראל לממזר, וממזר תלמיד חכם קודם לכולם, ואף אם החכם צריך את המעות לכסות והעם הארץ למזון החכם קודם, ואשת חבר כחבר, והגדול בחכמה קודם לחבירו. ורבו המובהק שרוב חכמתו הימנו או אביו או שאר קרובים קודמים לכל ואפי' לתלמיד חכם, ורבו קודם לאביו, ואם אביו שקול לרבו או שאביו שכר את הרב ללמד את הבן, אביו קודם לרבו.

עוד מדיני קדימה - אם אחד בא ללוות והשני רוצה את המעות בעיסקא או שהמלוה רוצה להשקיע את המעות באיזה עסק, ואין ידו משגת להלוות, אינו מחויב להלוות בחינם, דשלו קודם לכל אדם, אך יתבונן היטב אם באמת אין ידו משגת לזה, כי אם ידו משגת ונמנע מחסד מחשש שיהיה אביון, סוף דבר תביאהו מידה זו שיהיה אביון ח"ו. אם לאחד המבקשים יש קרוב שיכול להלוותו השני קודם, אך אם הוא אומר שהקרוב לא מלוהו שניהם שווים. מי שנתנו לו ממון להלוות אין בממון זה קדימה לקרובי הנותן או לקרובי הגבאי, אלא הוא זוכה לכל בני העיר בשוה.

דיני משכון

משכון היינו כלי או בגד וכדומה של הלוה, שנמצא אצל המלוה לבטחון ההלואה. והתורה קבעה את צורת לקיחת המשכון, ואלו דברים מותר לקחת למשכון, וממי אסור לקחת משכון, וכן שצריך להחזיר את המשכון ללוה בזמן שהוא נצרך להשתמש בו, וכדלהלן.

איסור לקיחת משכון - המלוה לחבירו בלא משכון והגיע זמן פרעון, אסור מדאורייתא להכנס לביתו ליטול ממנו משכון דכתיב "לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו", ואפי' אם הלוה שותק או שאינו בביתו אסור, ואסור להכנס לביתו כדי להפציר בו, אלא יעמוד בחוץ והלוה יוציא לו את המשכון, ואסור לחטוף ממנו משכון אפי' בשוק אא"כ נותן את המשכון מדעתו, ושליח ב"ד ג"כ אסור להכנס לביתו אבל מותר לחטוף ממנו בשוק, וי"א שאם הגיע זמן הפרעון ויש לו לפרוע ואינו רוצה, מותר לשליח ב"ד להכנס לביתו למשכנו, ככל כפיה על המצוות, אך אם אין לו נכסים אין כופים אותו להשכיר את עצמו כדי לפרוע את החוב, ומ"מ י"א שהוא מחויב להשכיר את עצמו. אסור לשלוח שליח לביתו למשכנו, אבל לשלוח לבקש משכון ילה"ס אם אסור, ומותר

מותר להשתמש בהם לעצמו אם לא היו צרורים וחתומים, אין רשות להלוות מעות אלו, אא"כ מקבל על עצמו לפרוע למפקיד מיד כשיבקש ממנו.

עדיף להלוות לכמה אנשים סכום מועט מלהלוות סכום גדול לאדם אחד, שבכל הלואה מקיים מצוה, ואמרו חז"ל **הכל לפי רוב המעשה**, אמנם אם בזה שילוח לאחד ימנעהו מלהתמוטט לגמרי, אפשר שהוא קודם. (פרק א').

מי חייב להלוות - כל ישראל חייבים במצוה זו, בין איש ובין אשה, ואשה שיש לה בעל אסורה להלוות ממנו שלא מדעתו אפי' אם היא נושאת ונותנת בתוך הבית, אא"כ הוא דבר מועט שאין דרך להקפיד, או שיודעת שבעלה לא יקפיד, וכלי בית מותרת להשאיל שלא מדעתו. ובעל שאשתו מקפידה שלא ילוה אינו מחויב לשמוע לה אמנם עדיף שילוח בהצנע, והאשה שמוחה בבעלה מלעשות מצוות עבירה היא בידה ועתידה ליתן את הדין, ואם מסייעת לו זכות הוא בידה. ומי שפרנסתו מהלואות (לנכרי או בהתר עיסקה) גם הוא מחויב להלוות לעני בחינם כפי השגת ידו. ומי שהוא עוסק בתורה ובאו ללוות ממנו, וא"א למצוה זו להעשות ע"י אחרים (בין שאחרים אינם יכולים ובין אם אינם רוצים), צריך לבטל מלימודו בשביל מצוה זו. והקפת החנות אין בזה חיוב, מפני שעל ידי זה לא יהיה לו מעות לקנות סחורה, וגם כי הקפה אינה בכלל הלואה, ומ"מ אם עני מבקש לקנות בהקפה הרי זה בכלל "והחזקת בו". (פרק ב').

למי צריך לגמול חסד - חיוב חסד הוא לכל אדם, איש או אשה, עשיר או עני, גדול או קטן (לגופו או ע"י אפוטרופוס), והפוקר באחת מהמצוות אם הוא מאמין ב"ג עיקרים מצוה לרחם עליו ולגמול עמו חסד בעת דחקו, אא"כ יודע שהוא צריך את המעות לדבר איסור, ומחלל שבת בפרהסיא ומוסר, ודבר זה מבורר אצלו או שהוא מוחזק בזה אצל כולם, אין לגמול עמו חסד, אא"כ עשה תשובה. (פרק ג').

חיוב חסד לשונא - חיוב חסד הוא אפי' לשונא, ואפי' מאה פעמים, וזה אפי' אם שונאו כדן (שראה שהוא עובר עבירה כעריות שידוע איסורם בכל ישראל), ואם שונאו שלא כדן עובר גם על לא תקום ולא תטור, אמנם מי שמצוה לשונאו מצוה יותר לסייע לאדם הגון, אם נזדמנו לו שניהם יחד. (פרק ד').

נקימה ונטירה שייך אפי' בהשאלת דברים קטנים כמו מגל וקרדום, וכ"ש בדברים גדולים, ולא דווקא בהשאלת כלים אלא גם בשאר ממון, ועובר על לא תקום גם אם אינו אומר לו שזה הטעם שנמנע מלהיטיב לו, אך יודע בליבו שזה הטעם, וכן בנטירה האיסור הוא על הלב, שצריך שימחה הדבר מליבו. (שם).

דיני קדימה בהלוואה ושאר טובות

ישראל ועכו"ם - ישראל קודם לכנעני אם לשניהם שווים בענין המשכונות או הבטחונות, ואפי' אם הכנעני נותן ריבית והישראל בחינם, (ואם יש בזה רווח מרובה יש בזה מחלוקת), ואין חילוק אם הלוה עני או עשיר הצריך את ההלוואה לפרנסתו, אמנם מי שעיקר פרנסתו הוא מריבית כנעני חייו קודמים, אא"כ הישראל הוא עני הצריך לחם. ואם הכנעני הגיע קודם מותר להלוותו בריבית אם אינו יודע שיבוא גם ישראל ללוות. ודין קדימה לישראל הוא גם במכירה או בקניה או בשכירות אם התועלת משניהם שוה, או אפי' אם הישראל יקר קצת יותר, אמנם כנעני הבא לשכור חפץ

שהשליח יאמר שיביא משכון דאינו אלא שליח לדברים, ואם נתן לו משכון מותר לשליח ליקח ממנו, דעל זה הוא שליח של הלואה. בשעת הלואה מותר לקחת משכון (אפי' באלמנה או בכלי אוכל נפש), ואין חיוב להחזירו ביום או בלילה, וה"ה כשהלווה נותן את המשכון מרצונו.

כלי אוכל נפש אסור למשכן אפי' בחוץ ואפי' לשליח ב"ד, דכתיב "לא יחבול ריחיים ורכב" והאיסור הוא גם בעריבות שלשים בהם או בסירים שמבשלים בהם או בסכין של שחיטה וכיוצא בזה, ואם נכנסו לתוך ביתו עוברים גם על "לא תבוא וכו'" , ואם יש לו ה' כלים שעושה בהם מלאכה אסור למשכן אפי' אחד מהם, ועובר על כל כלי בפני עצמו, וכלי שאין עושה בו מלאכה מותר לשליח ב"ד למשכנו מחוץ לבית.

אסור למשכן **אלמנה** ואפי' היא עשירה דכתיב "לא תחבול בגד אלמנה", ולא דווקא בגד אלא כל דבר אסור, ואפי' שליח ב"ד וחוץ לביתה, ואם משכנה בביתה עובר גם על "לא תבוא וכו'".

פרטי דינים - הדינים הנ"ל שייכים גם בגבאי של גמ"ח. שכירות אדם או כלים או בתים או שהיה ערב על איזה חוב, אין בזה את האיסור הנ"ל, אא"כ זקף את השכר בהלואה, והיינו שקבע זמן לפרעון, וי"א שאם כתב בפנקסו את כל החשבון ביחד חשיב זקיפה, ולמשכן אלמנה או כלי אוכל י"א שאסור אפי' בשכירות.

השבת המשכון לשימוש הלואה - משכון שהוא כסות לילה צריך להחזירו ללוה לכל לילה ובבוקר חוזר ונוטלו ממנו, וכסות יום חייב להחזירו בכל יום, ואם לא החזיר כבוא השמש מצוה להחזיר עד הבוקר, והיינו זמן שבני אדם רגילים לקום משנתם, וביאת השמש היינו צאת הכוכבים, וכלי אומנות דינם ככסות יום, וחיוב זה הוא בין בעני ובין בעשיר בדבר הצריך לו שאין לו אחר, בין במשכנו ע"י עצמו בין ע"י שליח ב"ד או שהלוה הוציא לו את המשכון, (והתועלת במשכון היא שהלוה מתבייש ורוצה לפרוע, וגם שהחוב לא נשטט בשביעית, ואם מת נפרע מהמשכון אפי' אם אין ללוה קרקעות), וצריך להחזיר את המשכון אפי' אם הלוה לא תובעו, ואין יכול להביא ללוה דבר אחר במקום המשכון ואפי' בכלי אומנות, וכשמחזיר את המשכון מצוה על הלוה שיברכו, ובכלי אוכל נפש ובגד אלמנה ג"כ יש מצוה להחזירם ביום או בלילה, וי"א שצריך להחזירם מיד. ומשכון לערב או על שכירות נחלקו הפוסקים אם יש בזה דין השבת העבוט, והמתנדב ממון לעניים ומשכנו הגזבר, אין בזה חיוב החזרת המשכון, וי"א דה"ה בכלי אוכל או בגד אלמנה, וי"א שחייב להחזירם מיד, אמנם מעות שהלוה אותם הגזבר יש בהם את כל דיני החזרת המשכון.

תשלומי שכר שכיר

חומר האיסור - ענין תשלומי שכר שכיר הוא דבר העומד ברומו של עולם ויש על זה כמה לאוין בתורה, אך יש המזלזלים בזה מחמת עצלות או חסרון בידיעת ההלכות. והנה איסור זה הוא אפי' בעשיר וכ"ש בעני, ואיתא בזה הקדוש שענין זה הוא סיבה שהאדם יפסיד דברים טובים שנגזרו עליו, וימות לפני זמנו, מפני שנטל את נפש המסכן ונפש אנשי ביתו. וכל זה כשמאחר שכרו, ואם עושק שכרו לגמרי או שפוחת ממה שהוא חייב לו, הקב"ה בעצמו הוא הדיין והעד למהר להפרע ממנו, (ונפסל לעדות, ועובר על ה' לאוין ועשה) ואין חילוק בין פרוטה אחת לסכום גדול.

מתי עובר - שכיר שעבודתו ביום חייב בעה"ב לשלם שכרו עד עלות השחר, וה"ה בשכיר לילה שסיים עבודתו לפני עלה"ש,

ושכיר לילה זמנו עד שקיעת החמה ולכל הפחות עד צה"כ, וה"ה בשכיר יום שסיים עבודתו לפני השקיעה, ושכיר לזמן ארוך יותר צריך לשלם לו לפי הזמן שסיים בו את עבודתו וכנ"ל. אינו עובר אלא פעם אחת בזמן החיוב, ומדברנן כל זמן שמשהה עובר. אם השכיר יודע שאין דרך שיהיה לבעה"ב מעות אלא ביום השוק, אינו עובר עד אז אפי' יש לו ותבעו השכיר, דעל דעת זה נשכר, וכן אם רגילים לשלם רק אחרי שסיימו את החשבון, אינו עובר עד סיום החשבון. אסור לשכור פועל אם יודע בבירור שלא יהיה לו לשלם בזמנו אא"כ מודיעו, או אם המנהג לשלם ביום השוק. השוכר פועל ונוסע מביתו ולא יחזור עד זמן התשלום מחויב להזמין לו מעות לפני שנוסע.

מה בכלל האיסור - אפי' שכרו לעבודה קלה בכלל שכיר הוא, וי"א דאפי' בפחות משו"פ עובר. שכר בהמה וכלים הם בכלל האיסור, ובשכר קרקעות נחלקו הפוסקים. גם בקטן שייך איסור זה. בן אינו יורש זכות אביו השכיר לענין זה. הנותן טליתו לאומן לתקנה בקבלנות זמן התשלום הוא לפי הזמן שמחזירה לו.

אם אין לו מעות לשלם אינו עובר, אך אם יש לו פקדון או הלואה אצל אחר עובר, ובשיטה מקובצת כתב שאם יש לו אוכלים העומדים למכירה חייב למוכרם, ונראה דאם יכול ללוות מחויב ללוות כדי לשלם בזמנו, וכ"ש כשהשכיר עני וע"י התשלום לא יצטרך לבריות. אם שכר ב' פועלים ואין לו לשניהם, יחלק את מה שיש לו לשניהם, אפי' אם אחד תבע לפני השני, דחזקה אין שכיר משהה שכרו, אמנם אם יודע שהשני לא יקפיד יתן לראשון. אסור להוציא מעותיו אם יודע שעל ידי זה לא יהיה לו מה לשלם לשכיר, וראוי להשמר מזה אפי' לפני שנשלמה פעולת השכיר. אם לא שילם אלא חלק מהשכר ויש לו עוד עובר על מה שלא שילם, ואם יש לו רק חלק מחויב לשלם מה שיש לו. ואם כשתבעו לא היה לו ועכשיו יש לו, מחויב לשלוח לשכיר או להודיעו שיש לו.

אם השכיר לא תבעו אינו עובר אפי' אם יש לו מעות, וי"א דגם בזה צריך לשלם בזמן אלא שאינו עובר בלאו, ואם שכר בהמה וכלים וסיים להשתמש בהם צריך לשלם אפי' אם לא תבעו, שהרי אינו יודע שסיים להשתמש בהם.

שליח ששכר פועלים ואמר להם ששכרם על בעה"ב או בסתמא והפועלים יודעים שאין המלאכה שלו שניהם אינם עוברים, אך בעה"ב עובר על "אל תאמר לרעך לך ושוב וכו'", "אא"כ הוא טרוד ואין לו פנאי. ואם שכרם על השליח עובר השליח וכן בסתמא אם אינם יודעים שהמלאכה של בעה"ב עובר השליח, ואפוטרופוס עובר אפי' כששכר בסתמא והם יודעים שאין המלאכה שלו, וה"ה באשה שיש לה בעל והיא נושאת ונותנת בתוך הבית.

המחהו אצל שולחני ונתרצו שניהם אינו עובר, ואפי' אם לא היה לבעה"ב כלום עד עתה אצל שולחני, ואפי' לא נתן לו השולחני לבסוף אינו עובר, והפועל יכול לחזור בו ולתבוע את שכרו מבעה"ב, ואפי' אם השולחני מסכים לתת לו, אמנם אם השכיר פטרו אפי' אם השולחני לא יתן לו, או שקנה מיד הפועל, אין הפועל יכול לחזור בו.

דיני קדימה - אם שכר שני פועלים ויש לו לשלם לאחד, עני קודם לעשיר ואפי' אם העשיר כבר תבע שכרו והעני עדיין לא, וכן עני קודם לאביון כיון שהורגל לבושת, ואביון קודם לעשיר, ואין בזה דיני קדימת קרובים. אם אחד כבר עבר זמנו והשני לא עבר זמנו השני קודם, ואפשר שזה אפי' אם השני עשיר.

מעלת מצות גמ"ח, ולמה זוכה הגומל חסד

לאחר שנתבאר בחלק א' כללי ופרטי מצות "אם כסף תלוה" ועוד כמה הלכות, מבאר הח"ח בחלק ב' על פי דברי חז"ל גודל שכר המחזיקים במידת החסד, בעולם הזה ובעולם הבא, וגודל עונש המרפים ידיהם ממידה זו, ומבאר מהם הסיבות שבגללם האדם נמנע מעשיית חסד, ומהם העצות לקנות מידה זו.

ע"י משפט וחסד ממונו של האדם מתקיים בידו - כתיב "הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד וכו'". לשון "הגיד לך" משמע שיש חידוש מיוחד שהמשפט והחסד הוא דבר גדול, וצ"ב מה החידוש המיוחד בזה, וביאור הענין הוא שבא הכתוב לחדש שגזל הוא סיבה לאבד גם את הממון שבא לידו בהתרה, ויכול לצאת נקי מנכסיו בגלל זה, ועל זה בא הנביא ואומר שאין ה"טוב" לאסוף הון לבד, אלא להתבונן בכל רווח שמרויח אם הרווח נעשה ב"משפט", כדי שיתקיים הממון בידו, ועוד הוסיף הנביא שצריך גם לעשות צדקה וחסד בממונו לפי עשרו, ובלא זה יהיה ממונו כלה והולך. והא דכתיב "ואהבת חסד" בא לחדש שלא די בעשיית חסד מצד ההכרח, אלא שלימות מידת החסד היא שיהיה לאדם אהבה למידת החסד, והסימן לזה הוא כמה הוא מחפש בכל כוחו לעשות חסד, והאם הוא עושה את החסד בעין יפה.

העולם עומד על התורה והחסד - בתפילה אנו אומרים "כי באור פניך נתת לנו ד' אלוקינו תורת חיים ואהבת חסד", כי במעמד הר סיני נתגלו לנו כמה עניינים עיקריים: א' שהתורה הקדושה היא מקור החיים ובלעדיה אין קיום לעולם. ב' כמה האדם צריך לרדוף ולאהוב את החסד, כי הבריאה כולם עומדת על חסדו יתברך ולא במידת הדין. (פרק א').

למה השי"ת זרז כ"כ על מידת החסד ואהבתה -

האדם נברא בצלם אלוקים, והיינו שיש בכח נפשו להתדמות במידותיו לקב"ה, וא"כ ההולך בדרך החסד הרי הוא נושא עליו צלם אלוקים. והנה כל קיום המין האנושי תלוי בצדקה וחסד, כי כל אדם ואפילו עשיר נצרך לזה בעניניו (הלוואה או מלאכה, לשמוח עמו בשמחתו, לנחמו כשהוא עצב, להפיג דאגותיו, ולסייעו במשאו, והכנסת אורחים, וביקור חולים, וגמילות חסד של אמת) ואין העולם יכול להתקיים בלי מידה זו.

טעם נוסף מפני שתכלית האדם הוא כדי להתענג על ד' ולהדבק בו, שזה העינוג הגדול ביותר, וכדי לזכות בזה בעולם הבא צריך להדבק בקב"ה בעולם הזה בכל כוחו, והיינו להדבק במדותיו, ומי שמידתו שלא להיטיב לזולתו איך ידבק בד'. (והעומד לפני ד' צריך שמירה יתירה, ותורה וחסד הם שמירה עבורו, והעוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה ויושב בצילו של הקב"ה). ומזה יבין האדם כמה צריך שיהיה לו אהבה למידה זו, וממילא הוא ישמח כשמזדמן לו לעשות חסד, ויעשה את החסד בשלימות, ובאופן שלא יתבייש המקבל, ויזרז גם אחרים לעשות חסד. (פרק ב').

טעם נוסף מפני שחובתו של האדם או זכותו לעתיד לבוא, תלוי אם יש לו רוב מצוות או רוב עוונות, וכשהקב"ה דן את האדם, אם ידון אותו במידת הדין א"כ ידקדקו בכל מצוה אם עשאה בכל פרטיה, ואם עשאה במחשבה ראויה באהבה ויראה ובשמחה וכו', וממילא יהיו העוונות רבים על המצוות, וגם אם עשה תשובה

ימצאו שלא עשאה כראוי, וא"כ אפי' אם יש לו רוב זכויות לא יצא זכאי א"כ התחזק במצוות בכל כוחו לעשותם עם כל פרטיהם. אבל אם הקב"ה ידון את האדם במידת הרחמים, אף שודאי יש הבדל אם עשה המצוות כתיקונם או לא, מ"מ ימצאו לו זכות למה לא עשאה כתיקונם, ומאיך יתלו שעשה את העוונות בשגגה וכדו', וגם התשובה תתקבל אע"פ שאינה בשלימות, וא"כ אפילו אם יש לו רוב עוונות יצא זכאי בדין. והדרך שיתנהגו עם האדם במידת החסד והרחמים הוא ע"י שהאדם עצמו יתנהג כך, שבזה הוא מעורר כנגדו למעלה את מידת הרחמים כמבואר בזהר הקדוש, אבל אם דרכו שלא לוותר כלום משלו, הוא מגביר למעלה את מידת הדין והקב"ה מתנהג עימו ג"כ במידה זו, ולכן זירז השי"ת כ"כ על מידת החסד, כי על ידה יצאו זכאים בדין, שזה רצונו יתברך. ואם האדם בחייו דבוק רק בתורה ולא בחסד, מידת הצדק לא נותנת שיוותרו לו לעתיד לבוא. (פ"ג).

האדם אוכל פירות מצוה זו בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. ועומדת לצאצאיו עד סוף כל הדורות (והצדקה עד ג' דורות), ואויביו נופלים לפניו כיוסף. (פ"ד). ומועילה לפדות את ישראל מאומות העולם, ושקולה יותר מקרבנות וכנגד כל המצוות. וכן מידת החסד מביאה גשמים לעולם. ומצילה את האדם ממיתה אם נגזרה עליו. ומצילה מיצר הרע (יחד עם התורה, שהתורה מקדשת את כח שכלו, והחסד מקדש את אברי גופו). (פרק ה').

מצות גמילות חסדים עומדת לאדם בעת דחקו להציל אותו מצרותיו, משא"כ מי שעוסק רק בתורה, וביאור הענין הוא כי כשיש לאדם איזה צרה מסתמא יש עליו למעלה איזה דין, ויש למעלה מלאכי רחמים ודין, ואם הם דנים את האדם הוא לא יצא זכאי בדין, אבל כשהקב"ה בעצמו דן את האדם בחסדו יצא זכאי בדין, והקב"ה דן את האדם בחסדו לפי מה שהאדם עצמו נהג במידת החסד. וי"ל שזה כוונת הכתוב "ולך ד' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", (שרבים שואלים מה החסד לתת לאיש כמעשהו, והביאור בזה הוא שבעצם המצוות שהאדם עושה אינם בכוחו אלא משל הקב"ה, ולמשל מצות תפילין הרי היד שמניח עליה והדעת והכח להניח והמעות שקנה בהם את התפילין הכל מהקב"ה, ואין לאדם אלא בחירה, ומ"מ הקב"ה משלם לאדם כאילו כל המעשה שלו), לשון "אתה" בא להורות שכאשר הקב"ה דן את האדם לבדו, ממילא מעורב בדין הרבה חסד. (וכן מצינו שג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח אלא הם ביד הקב"ה בעצמו, והיינו מפתח של פרנסה יולדת ותחית המתים, ולכן דברים אלו מקבל אותם גם מי שאינו ראוי לזה, וכן כשהאדם הולך לישון בלילה הוא מפקיד נשמתו בידי הקב"ה ולא ביד מלאך, ונ"מ שגם כשהוא מתחייב באיזה דבר בדין הקב"ה פודה אותו מן המות ומחזיר נשמתו אליו). (פרק ד').

גמילות חסדים מעוררת רחמי ד' וחסדיו על ישראל גם לאחר שתמה זכות אבות. וביאור הענין הוא כי האבות ע"י שנהגו במידת החסד גרמו שחסדי ד' יהיו על הבריות, (שלפני כן היתה השכינה ברקיע השביעי והם הורידוהו עד שבמתן תורה ירדה השכינה על הארץ), וממילא כאשר תמה זכות אבות עלינו לעורר בעצמנו את רחמי ד' ע"י מידת החסד. ועתה שמידת הדין גברה מאד בעולם, ואין שום עצה להנצל מהצרות המתחדשות מידי יום, ממילא עלינו להתחזק מאד במידת החסד. וכן מצינו שישאל במצרים כרתו ברית לעשות חסד (וללכת בדרכי ד' לבדו ולא ישנו שמם ולשונם) כדי לעורר את מידת החסד ועל ידי זה להנצל מהשעבוד, ובאמת זו היתה הסיבה לגאולתם כמ"ש "נחית בחסדך" ואמרו חז"ל דהיינו גמילות חסדים.

הרגיל במצוה זו בתמידות זוכה לבנים בעלי חכמה בעלי עושר בעלי אגדה, ואם לא היו לו בנים יולדו לו בנים כאלו בזכות החסד, ומן התימה על האנשים שמחפשים סגולות לבנים ומוציאים על זה ממון רב, ויותר טוב שיתעסקו בצדקה וחסד לעזור לעניים לפרנסם ולהכניס בניהם לת"ת או

לפתוח גמ"ח קבוע, ועיקר המצוה הוא העסק התמידי שהאדם מרגיל את גופו לזה, והרבה עשו כן וזכו לבנים, ויתפלל למי שהבנים שלו, והגומל חסד תפילתו נשמעת, ואמנם לא תמיד הדבר מועיל מיד. ואם כלו ימיו בלא בנים עכ"פ נשארו לו המצוות שעשה, והם תולדותיו, משא"כ המוציא ממונו לסגולות חיצוניות שלא יועילו ולא יצליחו.

כל הברכות האמורות בתורה הם רק למי שהולך בדרכי ד' שהוא רחום וחנון ורב חסד. (פרק ה').

העושה צדקה וחסד עם מדוכא שנחלש וע"י כך נתחזקה בריאותו, נחשב לו כאילו החיה אותו ונתן לו את נפשו, ואם בניו יבואו ח"ו לידי חולי או מיתה, יציל אותם הקב"ה נפש תחת נפש. וכן אם הוא יצטרך לאיזה חסד, ישלם לו הקב"ה כגמולו לתת חינו בעיני אחרים שייטיבו עימו, ואם יעשה להיפוך ח"ו ייעשה לו כגמולו ג"כ.

המיטיב לחבירו ועל ידי זה נסבב טובה לאנשי ביתו ולעוד אנשים, נחשב הכל למעשה שלו לענין קבלת השכר, וכמו שמצינו לענין עונש שכל התוצאות מהמעשה של האדם אפי' בגרמא, ואפי' רק גרם שאדם אחר לא יוכל לעזור לו, נענש כאילו עשה את הדבר בעצמו, כך הוא לענין המיטיב לחבירו, ומידה טובה מרובה ממידת פורענות.

המרגיל עצמו במידת החסד זוכה שתפילותיו מתקבלות.

הגומל חסד לתלמיד חכם ועל ידי זה יכול התלמיד חכם להתפרנס ולעסוק בתורת ד', לעתיד לבוא ישב בישיבה של מעלה בין החכמים, ומעלה עליו הכתוב כאילו מתדבק בשכינה. (פרק ו').

גודל הקלקול שבא לאדם ע"י מניעת צדקה וחסד - כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודה זרה, והתורה קוראת לו "בליעל", וכמה כלימה וחרפה ישיגוהו למעלה ע"י שם זה, ויש לחוש שמא אותו אדם שנמנע מלעזור לו יקרא אל ד', שזה יכול להיות סיבה שמצבו יתהפך לגמרי. וכן מצינו שמניעת הצדקה גורמת שממונו כלה ביד זרים ונשאר בעירום ובחוסר כל, (ואפי' עושה מעט צדקה וחסד אך לא כפי ערכו, ג"כ עלול להיות שממונו יכלה, ואפי' ממון אחרים שמעורב בממונו יכלה), והוא מוכרח להיות מיורדי גיהנום, ומתקלל בכ"ד קללות, וגורם שהקב"ה אוסף את שלומו מישראל, ומצינו שעמון ומואב לא יבואו בקהל ד' על שלא קידמו את ישראל בלחם ובמים, אע"פ שהיה לישראל מן באר שלו וענני כבוד, כ"ש מי שאינו עושה חסד עם מי שצריך לכך. ומצינו בחז"ל שכל שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו, ואין ראוי להתדבק בו. וכן אמרו שכל הכופר בגמילות חסדים כאילו כופר בעיקר, משום שכל מטרת הבריאה ונתינת התורה היא כדי לעשות חסד לנבראים. (ויש עוד הרבה מאמרי חז"ל ופוסקים בענין זה ואכמ"ל). (פרק ז').

ה' סיבות שבגללם יש אנשים המתרפים ממצות גמילות חסדים, וביטול טענותיהם

ישנם חמשה סיבות שבגללם יש אנשים המתרפים ממצות גמילות חסדים, וסימנם יה"י פצ"ע עצל' - יראה, העלם ידיעה, פ'טור, צ"ר ע"ן עצל', (-שהעצל פצוע בכל אברי נפשו ע"י היצר הרע). והיינו שנמנעים מגמ"ח מחמת יראה שהלוא לא יחזיר, או שמא יצטרכו את המעות לאיזה עסק, או שיפסידו ע"י שאנשים יחשבו שהם עשירים, או מחמת העלם ידיעת גודל חיובה ושכרה של מצוה זו, או שהם סוברים שהם פטורים ממצוה זו, או בגלל שהם צרי עין ואינם רוצים שאחרים יהנו מממונם, או מחמת עצלות. ובפרקים הבאים יתבאר חמשת סיבות אלו, ומה יתבונן האדם כדי שדברים אלו לא ימנעו אותו ממצוה גדולה זו.

יש המתרפים מגמ"ח מחמת חששות שונים: יש שמתרפים מחמת 'יראה' וזה כולל ג' דברים: א' מי שחושש שהלווה לא יחזיר, יתבונן אם זה לא סכום שהוא מחויב לתת משום צדקה או משום והחזקת בו, או שיקח ממנו משכון, ואם אינו לוקח משכון מפני איזה טעם, יתבונן מה היה עושה אם היה לו רווח כספי בהלוואה זו, שאם לא היה נמנע מלהלוות מחמת הצד שלא יחזיר, א"כ הרי זה רק חשש רחוק, דאינו פוטר ממצות הלוואה. ב' מי שחושש שמא יצטרך את המעות לאיזה עסק ו'חייך קודמים', יתבונן שזה שחיי קודמין אינו אלא כשנזדמן לו עסק או להלוות לזמן ארוך שמצוי שיזדמן לו איזה עסק, אבל בהלוואה לזמן קרוב לא שייך טענה זו. ואיש עשיר שיש לו מעות בטלות ובאים ללוות ממנו חייב להלוות אפי' אם יכול לעשות עוד עסקים עם כסף זה. ג' מי שירא שיחשבו שהוא עשיר וידחקוהו לשלם יותר לצרכי העיר, יתבונן שהמונע עצמו מצדקה מחשש שיחסר לו עונו גדול, וזה עצמו גורם שיכלו מעותיו, אלא יבטח בד' שע"י שיעשה רצונו לא יארע לו כל רע, ואדרבה יתווסף לו ברכה בנכסיו, וגם אם בפועל הוצרך לשלם יותר ודאי ישלם לו הקב"ה את זה, ומלבד זה הרווח של חיי הנצח שזוכה ע"י המצוה שוה הרבה יותר מהפסד זה. גם יכול למסור ממונו לאדם נאמן שהוא ינהל את הגמ"ח. (פרק ח').

יש המתרפים ממצוה זו מחמת 'העלם ידיעה' של גודל חיובה וגודל שכרה, והנה במצות סוכה ולולב אנו רואים כמה אדם מוכן לטרוח, ושמח בטירחה ובמצוה, (ובאמת ראוי לאדם לשמוח על שזוכה לשרת את הקב"ה), ואילו במצות הלוואה מחמת איזה טירחה קטנה הוא נמנע מהמצוה, או שעושה אותה בקושי ובצער. ויתבונן שהלווה מקבל קצת כסף, ואילו הוא מרויח מצות עשה דאורייתא שאין קץ למתן שכרה, ועל כן ראוי לקבל את הלווה בשמחה ולרוץ אחרי המצוה. והעצה היא ללמוד על גודל חיוב המצוה וגודל עניינה ושכרה, ועל ידי זה יקיימה כראוי, ואם לא ילמד הרי 'שגגת תלמוד עולה זדון', ולא אמרינן 'מוטב שיהיו שוגגים' אלא לענין תוכחה לאחרים, ודווקא בדבר שאינו מפורש בתורה. ואף שיש אחרים שיכולים להלוות, מ"מ ממנו לא פקע החיוב, ועוד דיתכן שהם לא מוכנים להלוות. וגם אם הלווה לאחד שלא החזיר, לא פקעה ממנו מצוה זו, דאטו כל ישראל הוחזקו כ"ל זה רשע ולא ישלם", וכ"ש אם השני נותן משכון, וגם ללווה שלא החזיר, אם היה אנוס וכעת הוא מביא משכון אינו נפטר ממצות הלוואה. (פרק ט').

צרות עין - יש הנמנעים ממצות גמ"ח מחמת שהם צרי עין מלהנות אחרים מממונם, והיא מידה גרועה עד מאד, ופעמים שגורמת לשפיכות דמים, ואמרו חז"ל שכל הנהנה מצר עין עובר בלאו. ובדרך כלל מי שהוא צר עין הוא עוזב את מידת הרחמים לגמרי, וכל עסקו הוא להרבות את ממונו, ופעמים מרוב תשוקתו לממון לא יזהר מאיסור ריבית, ומארה תבוא בנכסיו, ומידת הכליות היא מחיצה בין האדם לבין הברכה, ומסיר מעל עצמו רחמי שמים, ובאים עליו נגעים ועל ידי זה צריך לשבור את ביתו (שכיון שאין לו רחמים כלל, גם על נכסיו שורה מידת הדין הגמור), וא"כ בימינו שאין נגעים, נכסיו יורדים לטמיון באופן אחר, והכילי בוטח על ממונו ולא על הקב"ה, ומה שאינו מרחם על עני זהו עוון פלילי (ועל מניעת החמלה אמר דוד לנתן הנביא שהוא בן מות), ופעמים הכילי גורר אחריו אחרים שלא יעשו טובה. ויש כילי שנמנע גם מלהנות את עצמו מנכסיו (ועל איש כזה שורה כח מסיטרא אחרא). ועל כן על האדם להתרחק מאד ממידה זו, וירגיל עצמו להיות טוב ומטיב, ויתבונן תמיד שהקב"ה נתן לו את המעות גם כדי שיעשה עמהם צדקה וחסד, ואז יהיה לו טוב בזה ובבא. (פ"י).

התעוררות שלא להתעצל בעבודת השם ובגמילות חסדים-
העצלות היא הסיבה הגדולה המונעת את האדם מתורה ומצוות, כי טבע העצל לדחות כל דבר לזמן אחר, וצריך האדם להתחזק במעשים טובים ולא להתרפות, ואמר הכתוב "אם תבקשנה ככסף וכו'" והיינו שכמו שבעל עסק אינו מתרפה במלאכתו אפי' כשיש לו רק רווח קטן, ואינו מרגיש אם קר לו, מפני שמרגיש שהפרנסה היא חייו, כ"ש התורה והמצוות שהם חיי עולם שצריך להיות זריז לרדוף לעשותם, ואף שיש טירחה כגון אם צריך להזכיר ללווה לפרוע, הרי גם במסחר יש טירחה לגבות הקפותיו, ולפעמים יש הפסדים, וביותר שבמצוה הטירחה מוסיפה על המצוה, שהרי לפום צערא אגרא. ואל יטעה האדם לחשוב שעדיף שיהיו מעותיו אבודים, אלא טוב יותר לתבוע החוב ואח"כ יוכל לחזור ולהלוות. וכאשר יזדרז האדם למצוות כמו שמזדרזים בענייני העולם, יקויים בו "אז תבין יראת ד' ודעת אלוקים תמצא". והיצר מטעה את האדם לחשוב שאין לו זמן היום לתורה ומצוות ולהתבוננות, וכך דוחה כל ימיו, וזה רמזה התורה ועתה ישראל מה ד' אלוקיך שואל מעמך" והאדם צריך לחשוב שאין לו אלא יום אחד ועל ידי זה לא ידחה למחר, (ושאין לו אלא דבר אחד ללמוד, וממילא לא יתעצל, ויחשוב שעליו תלוי קיום העולם). ובכל זמן צריך לחשוב מה "עתה" הקב"ה רוצה שהוא יעשה. ואם האדם מתחזק בתורה תשובה ומעשים טובים כפי כוחו, אז הוא מתקדש ונהיה חכם ובעל מידות טובות, אבל אם הוא מתעצל, קדושתו וחכמתו פוחתת והולכת עד שנשאיר ריק לגמרי, וכשחוזר בתשובה צריך לעשות גדרים לעצמו כדי שלא יחזור לדרך הישנה. (פרק י"א).

חיזוק במצות גמילות חסדים

לאחר שנתבאר גודל מעלת מצות גמילות חסדים, וביטול הסיבות המונעות את האדם מקיום מצוה זו, בא הח"ח לחזק את האדם לקיים מצוה זו כראוי ובאופן קבוע, ומעורר שיפריש האדם מממונו סכום מסוים שיהיה מיוחד למצוה זו, ולא יחשוש מהפסד, אלא ידע שדבר זה הוא השקעה משתלמת יותר ממה שישקיע מעותיו עבור רווח ממוני, והמשקיע מעותיו בעיסקה עליו להזהר מאד שלא לעבור ח"ו על איסור ריבית.

זהירות שלא יחסר יום אחד מתורה וגמילות חסדים, וגודל שכרם-
כמו שצריך אדם לקבוע עיתים לתורה כל יום, כך צריך להזהר שלא יחסר לו יום אחד מגמילות חסדים, כי העולם עומד על תורה עבודה וגמילות חסדים, שבזה נשלם כח הקדושה בעולם, וגם בזמן בית המקדש היה צריך האדם להתדבק כל ימיו בטוב וחסד ובתורה, והטעם כי מכל יום נעשה בריאה רוחנית, ולעתיד לבוא יבוא כל ימיו למעלה ויעידו עליו, ולימוד התורה בכל יום מביא לידי אהבת ד' וקיום המצוות, ואנו בעוה"ר אין לנו עבודה ומוכרחים אנו לחזק את התורה והגמילות חסדים ביתר שאת, וכדכתיב "בחסד ואמת יכופר עוון", ואיתא בחז"ל שגמילות חסדים מכפרת כמו קרבנות, והמזבח לא היה בטל אפי' יום אחד, והתורה והגמילות חסדים צריכים להיות דבר קבוע אצל האדם ולא מספיק מידי פעם (ולכן אמרו חז"ל כל העוסק בתורה וגמילות חסדים), וכל פעם שנזדמן לו המצוה מחויב לעשותה אם יש בכוחו, ובאמת גם בשבת יכול לקיים מצות חסד, כי חסד כולל עוד הרבה סוגים חוץ מהלואה כמבואר בפתיחה. ואמרו חז"ל אלף בינה (והיינו תורה) גמול דלים (גמילות חסדים שעני קודם לעשיר), ועל ידי זה האדם נקרא בשמו של הקב"ה ה' ו' שגם הקב"ה לומד תורה וזן את העולם בכל יום, ושכרו גדול שהקב"ה זן וזן ומטיב ונותן ירושה, כי ע"י התורה וחסד לא רק שלא יתמעטו מזונותיו, אלא יתווסף לו ברכה בנכסיו, כי הקב"ה יכול לזון את האדם למעלה מדרך הטבע, שלזה ציווה הקב"ה לגנוז את צנצנת המון, והקב"ה בעצמו קושר כתר לעולם הבא. (פרק י"ב).

גודל הענין להפריש מממונו לגמ"ח, וביטול החשש מהפסד -
מי שברכו ד' במעשי ידיו, נכון להפריש מממונו כפי השגת ידו לצורך גמ"ח, ויש בזה כמה תועלות - א' מפני שהיצר הרע מנסה כל פעם בתואנות שונות למונעו מלהלוות, וכשיש לו ממון מיוחד לזה יקל עליו להתגבר על יצרו. ולא יאמר שעדיף פעם אחת להלוות סכום גדול לעשיר, כי הלואה לעני קודמת להלואה לעשיר, ויש יותר מצוות בהרבה הלוואות קטנות מהלואה אחת גדולה (כמו במסחר), וגם אמרו חז"ל "הכל לפי רוב המעשה" שעדיף כמה פעולות קטנות מפעולה אחת גדולה, כי

האדם קונה לעצמו הרגל חזק יותר ע"י רבוי המעשים, וזה נחשב למעלה לכמה מצוות. ואף שיותר מצוי הפסד בהלואה לעני, מ"מ על זה גופא הזהירה תורה שהעני קודם, וכן הזהירה תורה שלא להמנע מהלואה לפני השמיטה מחשש הפסד, ואדרבה בגלל זה יברכו ד' ב' תועלת נוספת בהפרשת ממונו לגמ"ח, כדי שיוכלו בני ביתו להתעסק בזה כשהוא לא יכול. ג' גם אחרים ילמדו ממנו לעשות כך וירצה לפני ד' על שגרם לזה וקידש שם שמים, (וכתר שם טוב הוא יותר מכתר תורה כהונה ומלכות מפני שכולם לומדים ממעשיו. ויידע שהממון שביד האדם אינו אלא פקדון מאדון העולם, לעשות עמו צדקה וחסד). ואף אם לפעמים יפסיד לא יפול ליבו, כי עסק רווחי מצוי בו הפסדים, ובמבט הכולל זה רווחי, וטוב שיקדיש לדבר זה בכל שנה איזה סכום, ועל ידי זה לא יצטער בהפסד. ועוד יתבונן שאמרו חז"ל שגם חסרונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה, כי אדם מוכרח לקבל יסורים כדי להתנקות מחטאיו, והקב"ה מחליף את היסורים בצער קשה או בהפסד ממון, ואם זכה נגרע מנכסיו ע"י איזה מצוה, ועל ידי זה מרויח מצוה במקום יסורים, ועוד שמצוה שהוציא עליה ממון מדרגתה גבוהה הרבה יותר, וגם ישלם לו הקב"ה את ההפסד בכפלים. ועל כן טוב לאדם להיות חכם בראשיתו, ולפתוח ביתו לעניים ולהפריש ממנו ולעשות חסד. ויש לאדם לידע שלא מגיע שום נזק מקיום המצוות, ואם נראה שהפסיד ישלם לו הקב"ה במקום אחר. והעיקר יזהר שלא לגרום לעצמו הפסד ועניות ע"י פעולותיו. (פרק י"ג).

גמ"ח היא ההשקעה המשתלמת שיעשה בממונו - אל יחשוב האדם שהרי יש עשירים ממנו שאינם מתעסקים תדיר בצדקה וחסד, אלא צוברים הון כדי להנחילו לבניהם, וא"כ יהיה גם הוא כמותם, אלא יתבונן שאילו היו שני אנשים נאמנים ומנוסים בהשקעות מציעים לו להשקיע באיזה קרקע ואמרו שיהיה בה רווח גדול, לא היה משאיר את הדבר לעשירים ממנו, והיה שמח על שזימן לו ד' את ההזדמנות להרויח. וכן הוא לענין חסד, אברהם אבינו ושלמה המלך המפורסמים בכל העולם לנאמנים וחכמים, שיבחו מאד את העסק של רדיפת צדקה וחסד, ושעל ידי זה יתברכו בכל הברכות וימצאו חיים צדקה וכבוד, וביותר שהקב"ה הסכים שהעסק הזה הוא טוב. וגם לענין טובת צאצאיו הרי המחזיק במידת החסד זוכה לזרעו אחריו עד סוף כל הדורות. ומצינו שרבי עקיבא ביקש מרבי טרפון ד' אלפים דינרי זהב כדי לקנות לו עיר או שתיים, ופיזר את המעות לעניים, וכששאלו רבי טרפון היכן העיירות, ענה לו רבי עקיבא דכתיב "פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד" וזו העיר שקנה לו, וגם מתחילה כוונתו היתה על המלאכים וההיכלות העליונים שנבראים ממצוה זו, ורבי טרפון לא הקפיד עליו אלא נשקן והוסיף לו ממון. וכן טוב לכל אדם לבנות בית נצחי לנפשו והוא היכל החסד. והיצר מסית לאדם שצריך הרבה ממון כדי להנחילו לצאצאיו, וזהו טענת הבל כי עונש הגיהנום ושאר דינים העוברים על האדם אחר מותו הם קשים ומרים עד מאד, וע"י צדקה וחסד האדם ניצל מזה, וא"כ איך יהיה אכזרי על עצמו מפני רחמיו על בניו, והשל"ה מאריך בזה לעורר את האדם, שלפני מותו יכול לקנות עולמו ולחוס על עצמו, ולתת הרבה מהממונו לצדקה, והשאר יניח לבניו, ולא אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש אלא בחייו. ואם אין לאדם זמן לנהל בעצמו גמ"ח (דאם יש לו זמן, מצוה בו יותר מבשלוחו), יתן את הממון לאדם נאמן בשכר או בחינם, כמו שכשיש לו איזה עסק טוב ואינו יכול לעשותו בעצמו, נותנו ביד איש נאמן. וגם אדם שאינו אמיד יפריש מממונו מעט מעט ויעשה גמ"ח קטן קבוע בביתו, וגם בזה מקיים מצות עשה דאורייתא שהרי 'אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין ליבו לשמים', ועל ידי זה מתכפרים עוונותיו כמו ע"י קרבנות ויותר מהם (וכמה היה מוציא האדם כדי ללכת לא"י ולהקריב קרבן כדי לכפר עוונותיו, ואפי' אינו עשיר), ואם כולם היו מזדרזים למצוה זו היו מתבטלים כל הצרות מהעולם. (י"ד ט"ו).

חומר האיסור להשקיע אצל מלוה בריבית בלא התר עיסקה - היצר מסית את האדם להשקיע את מעותיו אצל מי שמלוה ולוקח אחוזים, והרבה אינם יודעים איך לעשות 'עיסקה' כדין עם שטר, ונכשלים בכמה לאוין של איסור ריבית, שהוא נוגע לתחית המתים (מידה כנגד מידה על

חטא בא על ידו, וגם אם הוא לא יכול לתת יש לו שכר על מה שאחרים נתנו (וע"י שכופים אחרים לתת צדקה לא תכפה אותם המלכות לשלם מיסים), והמבטיחים לתת ונותנים יש להם שכר גם על האמירה, ולכן אינו ראוי לתת בלי לומר אלא עדיף לומר שיתנו, ומה שחוששים לנדר יאמרו בפירוש בלי נדר. וגם אם יש בזה טורח, לפום צערא אגרא, ואם מקבל בזיונות שכרו גדול יותר, ולא יפה עושים אלו האנשים שמתחמקים תמיד מלהיות מעשים לדבר מצוה. (פרק ט"ז).

מצות צדקה ודיני מעשר וחומש

מצות גמילות חסדים כוללת כל טובה שאדם מיטיב לחבירו בחינם, בין בממונו בין בגופו, ומקיים בזה מצות "ואהבת לרעך כמוך" ו"הלכת בדרכיו". וע"י הלואה מקיים האדם גם מצות "אם כסף תלוה". ולעיל נתבאר גודל מעלת מצות גמילות חסדים בממונו, ולהלן יבואר גודל ענין מצות צדקה, ופרטי דיני מעשר וחומש.

גודל ענין צדקה - אף שגמילות חסדים גדולה מן הצדקה, שגמילות חסדים היא בין בגופו בין בממונו, והיא בין לעניים בין לעשירים, והיא בין לחיים בין למתים, ואילו צדקה היא רק בממונו ורק לעניים ולחיים, מ"מ יש דברים שבהם הצדקה עדיפה, שצדקה נותן לו לחלוטין, וגם צריך יותר התגברות היצר, ולא אמרו שעדיפה הלואה מצדקה אלא במי שירד מנכסיו ומתבייש לקבל צדקה וצריך הלואה כדי להקימו, אבל מי שירד לגמרי והורגל בצדקה עדיף לתת לו מתנה גמורה. והעושה גם צדקה וגם חסד זוכה לחיים צדקה וכבוד, ועל כן צריך להתחזק מאד גם בצדקה. ואיתא בחז"ל שהעולם עומד על הצדקה, והנותן צדקה ממלט נפשו ממיתה ומאריכים לו ימיו ושנותיו (ק"ו משילוח הקן שהיא מצוה קלה שבקלות), וניצל מדינה של גיהנום, וממהרת את הגאולה, ואבותינו הראשונים זכו לעולם הזה ולימות בן דוד ולעולם הבא בזכות הצדקה, ולא נשתבחו אלא בצדקה, ואף הקב"ה וכסא הכבוד נשתבחו בצדקה, ובזכות הצדקה נכסיו מתברכים ככל כפלים ממה שנתן, וגדולה צדקה שהתורה שאין מידה טובה הימנה נמשלה לצדקה ושוותה לה, וענין נכבד לייסד מושב זקנים ולזקנים וחלושים שאינם יכולים להתפרנס, ואשרי חלקם של המתעסקים בזה. והצדקה מצילה את האדם ממות, ומביאה ברכה לבית. (פרק י"ז).

מעשר כספים - טוב שירגיל האדם עצמו להפריש מעשר כספים, ויתן שני שלישי לעניים ושליש לגמ"ח כיון שמצויים יותר עניים הנצרכים לצדקה, וכשיהיה לו מספיק לגמ"ח שיותר אין צריך בעירו יתן הכל לצדקה, והפרשת מעשר הוא ענין גדול, ואמרו חז"ל "עשר" בשביל שתתעשר, ומותר לנסות בזה את הקב"ה, וצריך להפריש תחילה מעשר מהקרן ואח"כ מהרווח, וכיון שהיצר מקשה על האדם להפריש מהקרן יכול לעשות בזה גמ"ח וללוות מזה גם לעצמו, אך יזהר שאם יבוא מי שהשעה דחוקה לו ללווה בעצמו ממקום אחר כדי להלוות לו, וזה מועיל לשיטת הרמב"ם והשו"ע שסוברים שהלואה לעני שמך היא צדקה, אבל לרמב"ן שזו מצוה בפני עצמה אין להקל אלא כשמפריש את המעות לחלוטין לשם גמ"ח, וכשהש"ך שמתיר לתת מעשר לצרכי מצוה, אמנם כיון שיש מחמירים בזה נכון להחמיר אם לא שהתנה בתחילת קבלתו שיתן המעשר לצרכי מצוה. ואם לוה לפי שעה וכשיזדמן עני יתן לו לצדקה זה מותר גם לשיטת הרמב"ן. וההנהגה הראויה במעות מעשר היא שיתנה שיהיה בלי נדר, וירשום כל רווח שיש לו (בניכוי ההוצאות), וירשום כל הנתינות שנותן לצדקה, וכל חצי שנה או עכ"פ שנה יעשה חשבון כמה הרויח, וינכה את ההפסדים, ואם נתן לצדקה פחות מהמעשר יפריש את ההפרש ויחלקו מיד, ואם אין לפניו את האנשים שבדעתו לתת להם יכול בינתיים להשתמש במעות עד שיזדמנו לו, וכשיזדמנו לו חייב ללוות ולתת להם מיד. ואם יצא בחשבון שנתן יותר מהמעשר י"א שיכול לקזז ממה שיתן אח"כ ויש חולקים, וטוב שיתנה בפירוש בשעת קבלתו שיתן מעות לצדקה משלו על סמך שיגבה אח"כ מהמעשר. וחונני שאינו יכול לכתוב כל הרווחים, יתנה שמקבל לתת מעשר בערך ולא בצמצום, וישער כמה נתווסף לו בתקופה זו וכמה הוציא על מזונות ובגדים, ומאיך כמה נתן לצדקה, ולפי זה יתן לצדקה. צריך לתת מעשר גם מירושה. (פרק י"ח).

שלא רצה להחיות את חבירו), ונכסיהם מתמוטטים לבסוף, וכאילו כותב וחותם על עצמו שהוא כופר באלוקי ישראל, והוא רשע גמור על ידי זה, ופסול לעדות ולשבועה, (וגם הלוה עובר בלאו והוא רשע ופסול לעדות), ומה יענו ליום הדין. וכל המפקיר עצמו לעבירה (לעשותה כמה פעמים בשאט נפש) אין לו מחילה עולמית, והיינו אף כשיחפש ד' זכות על עוברי עבירה. ויידע שלא יפלא מהקב"ה להעשירו גם בלי העסק הזה, ומאיך אם מרויח באיסור סוף דבר לא ישאר הממון תחת ידו, וע"י שמפקיר עצמו לזה מטמטמת העבירה את ליבו מאד עד שניסח לגמרי מאמונה בהשגחה. (ויש לידע שאיסור גמור להוסיף מעות עבור המתנת התשלום, אחר שנגמור המקח).

מצות הלואה במקום שיכול להרויח בהתר עיסקה - גם מי שעושה 'התר עיסקה' כדין (וצריך שילמד דינים אלו, ובזה ממלט נפשו מיני שחת, וכנ"ל), שהרי מי שיש לו הרבה כסף אינו מחויב להלוות כל מעותיו בגמ"ח, מ"מ גם הוא מחויב במצות הלואה כפי כוחו, ויצמצם מעט ממה שמשקיע (והעצה לזה שיפריש לגמ"ח סכום מסוים), והיום בעוונותינו הרבים נתפשט שגם מי שיש לו מעט משקיע בזה, ונתמעט על ידי זה מידת החסד בעולם, והנהגתו גורמת שהקב"ה ג"כ לא מתנהג עמו בחסד, ודבר זה גרם עניות לישראל, וכל מי שבכוחו להלוות לאדם נאמן או ע"י משכון מחויב בזה לפי כוחו, ויבטח בקב"ה שישלח לו ברכה תמורת זה. (פרק ט"ו).

מה כדאי לאדם לעשות לעילוי נשמת אבותיו - יש הנוהגים להוציא הרבה ממון עבור מצבה יפה וכו', וזה טעות גדולה, כי נפש הנפטר יודעת כבר את האמת שהעיקר זה תורה ומצוות, ועדיף לעשות מצבה פשוטה (שעצם המצבה נצרכת לנפש המת), ובשאר הכסף יקנה ש"ס ויתרום לביהמ"ד, או שיעשה מזה גמ"ח קבוע לעילוי נשמתו, ובזה בכל הלואה שמתווסף לו מצות עשה דאורייתא, יתווסף זכויות גם לאביו, ויניצל מדינה של גיהנום, ויכנס במחיצת הצדיקים, והקב"ה יתנהג עמו במידת החסד (שאף לאדם רשע שאין התפילה והצדקה מועילה לע"נ, מ"מ בבנו שהוא כרעיה דאבוה מהני), ובפרט בימי השבעה והשלושים שכח הדין מתוח יותר יראה להרבות עבורם תורה וצדקה וחסד, ובמידה שאדם מודד מודדים לו, וכל מצוה שהבן עושה מועילה לנפטר, וכ"ש שעשית חסד לע"נ הוא תועלת מיוחדת לנפטר שעל ידי זה יתנהגו גם עמו בחסד. ואם מת אחד מיוצאי ירכו בימי עלומיו, ראוי שיעשה יד ושם לע"נ במצוה הקבועה לדורות, ולפחות יתרום ספר הנצרך לרבים ויכתוב עליו שזה לע"נ הנפטר, ויהיה מזה נחת רוח לנפטר כשילמדו בו. (שם).

החייב שיהיה גמ"ח קבוע בכל עיר - אף שראוי שכל אחד יהיה לו גמ"ח קבוע, מ"מ אין יד כולם משגת אף לדבר מועט, ויש שאין להם זמן לעסוק בזה, על כן לפחות יתקבצו ביחד לעשות חברת גמ"ח, וההנהגות והתקנות יהיו לפי הממון והביקוש, וראוי לקבוע שלא להלוות אלא על משכון אפי' באדם בטוח, דבדבר ציבורי צריך הנהגה קבועה, והעיקר למנות אנשים שיפקחו על הגמ"ח, ואם נהוג לתת משכון בשעת הלואה אין בזה דין השבת העבוט ואיסורי חבלת כלים של אוכל נפש או בגד אלמנה, אבל במשכון שלא בשעת הלואה יש הרבה דינים שצריך בעל גמ"ח לדעת. ולמותר להעריך גודל המצוה שיש לאנשי העיר שיש בה חברת גמ"ח, ומי שיש לו מח בקדקדו לא ינוח ולא ישקוט עד שיראה שיהיה בעיר גמ"ח קבוע, שלא יהיה מצב שעני רוצה ללוות עם משכון ואין לו ממי ללוות והוא בוכה לפני השם, ויהיה הקולר תלוי בצוואר כולם. וחברה זו מעלתה גדולה מסתם גמ"ח, משום שאינו דומה מרובים העושים את המצוה למועטים, וכל אחד נחשב שהוא גמל חסד לבדו כיון שבלעדיו לא היה העני מוצא ללוות כמו לענין איסורי שבת דחשיב מלאכה בשניים שעשו זה אינו יכול זה אינו יכול, ומצוה שהאדם מוציא עליה ממון שכרה גדול יותר ממצוה בחינם, ומכאן תוכחת מגולה לאלו המשתמטים מלתרום להוצאות בית המדרש, ורוצים להנות בחינם מבית המדרש, וידעו שעיקר המצוה תלויה בהוצאת ממון עליה, וגם שכר התורמים גדול כי זהו בכלל החזקת התורה. וגם בחברת גמ"ח יכולה המצוה להתקיים גם כשהוא עוסק בעסקיו או שהוא ישן. וגם יש מעלה מיוחדת במצוה הקבועה לדורות כחברת גמ"ח, וכן התורם להחזקת ישיבות, שהמצוה מוסיפה לו זכויות גם כשיושב בגן עדן. וכל העוסקים בענין הגמ"ח שכרם גדול במאד מאד, והמעשה את חבירו למצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה בעצמו, והוא גדול מהעושה עצמו (שהמעשה הרי טורח בגופו ללכת לכל אחד, ויש לו זכויות לפי רבוי האנשים), וכל המזכה את הרבים אין

חלוקת מעות המעשר - עיקר המעשר הוא לעניים, וקרוביו העניים קודמים לשאר עניים, ויכול לפרנס ממעות מעשר את בניו הגדולים שאינו מחויב לפרנסם אפי' אם יש לו משלו, וכן באביו ואמו יכול לפרנסם (אך ביש לו תבוא עליו מארה), ואם קרוביו אינם עניים נכון לתת המעשר לעניים עמלי תורה, למען יחזקו בתורת ד', ועל ידי זה מביא ברכה לתוך ביתו, ועיקר המעשר נתקן בשביל עמלי תורה, ואם אינו יכול לתת הכל לעמלי תורה יתן להם לפחות רוב או חצי. ומותר להשתמש במעשר לצורכי מצוה כגון להכניס לחופה חתן וכלה שאין לו עבורם מעות אחרים, או להיות בעל ברית, או לכתוב ספרים ולהשאילם לאחרים וגם ללמוד בהם בעצמו (ויזהר לכתוב שהם ממעות מעשר, כדי שלא יחזיקו בהם היורשים), ויש חולקים, ואם בעל הברית או החתן והכלה מטה ידם, או קנית ספרים לאלו שאין יכולים לקנות בעצמם, או לקנות עליות והמעות הולכים לעניים, בזה אין להחמיר לכו"ע. ולשלם שכר לימוד בניו לת"ת אסור לכו"ע, דאין לפרוע חובו ממעות עניים, אך לצורך בני עניים מותר ויש בזה מצוה רבה. (פרק י"ט).

נתינת חומש - הרוצה לתת בעין יפה יתן חומש, ויתן מהקרן ואח"כ מהרווח, ונכון לתת מעשר אחד לבעלי תורה, ומעשר אחד לצרכי מצוה. ו"א שאם יודע שיש בעיר עניים התאבים ללחם או הצריכים לכסות, חייב לתת חומש מדינא, וכן דעת הגר"א, ודווקא כשידו משגת, אבל אינו מחויב לדחוק עצמו לזה. (פרק י"ט). והנותן מעשר וחומש צדקתו גדולה מאלו הנותנים צדקה בלא חשבון, כי העסק שלו הוא עסק שיש בו מצוה, וטוב שיחשוב בשעת הקבלה שכל עסקיו יהיה בהם חלק לד'.
ואסור לבזבז יותר מחומש אא"כ הוא עשיר מופלג, וכן קודם מותר מותר לבזבז הרבה (להרמ"א יכול לתת הכל, ו"א עד שלישי או חצי ולא יותר), וי"א שמה שחומש זה רק מידה יפה היינו לחפש עניים, אבל אם באו לפניו עניים להאכילם או להלבישם או שבויים לפדותם רשאי לתת יותר מחומש, ומידת חסידות הוא, ואם יש בזה חשש פיקוח נפש לא שייך שיעור חומש. וכן מי שיש לו רווח קבוע שיש בו מעט יותר מכדי מחייתו, מותר לתת המעט הזה לצדקה אף שהוא יותר מחומש. (פ"כ).

התעוררות שלא לפזר ממונו לצרכי הבל - על האדם להתבונן שאם לצדקה אין לבזבז יותר מחומש, כ"ש שצריך לחוס על ממונו שלא לפזרו לצרכי הבל, ויתכן שבזה יכלה את ממונו ויבוא לידי גזל, ואם חושב שירוויח שיחשבו שהוא עשיר ויתנו לו בהקפה, זה אינו כי יגלו שאינו עשיר, ועוד מפסיד בזה שמרגיל את ילדיו לפזרנות ועל ידי זה יפסיד ממונו ויהיה בעל חוב. על כן החכם עיניו בראשו שלא לכלות ממונו בענייני הבל וריק, אלא לעניינים הכרחיים ולצדקה וחסד, ואז טוב לו.

החזקת תורה - מותר לתת יותר מחומש עבור החזקת תורה, מפני שעל ידי זה יש לו חלק בשכר התורה, וכפי שמוסיף לתת יש לו יותר חלק בשכר התורה. והמחזיק תורה עליו להתייחס למקבל בכבוד כשותף בעסקיו שהרויח על ידו הון רב, ואז יקבל שכרו בעולם הבא בשמחה, ואם לא נוהג כך, במידה שאדם מודד כך מודדים לו, ומצינו בחז"ל שר"מ היה משתכר שלשה סלעים בשבוע והיה משתמש בשתים והשלישי נתן לצדקה, ואמר שאינו דואג לבניו אחריו כי אם בניו יהיו צדיקים יתקיים בהם "ולא ראיתי צדיק נעזב", ואם לא יהיה צדיקים אינו רוצה להניח להם מעות. עוד מצינו בחז"ל שמי שבידו להחזיק תורה ואינו מחזיק, אע"פ שלמד ולימד ושמר ועשה הרי הוא בכלל "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת", ואם לא למד וכו' מחמת עוני, ולא היה סיפק בידו להחזיק תורה, והחזיק, הרי הוא ברוך. ורואים מזה גודל הענין להחזיק תורה אף כשמזונותיו מצומצמים, וכ"ש כשהם מרווחים. (פרק כ').

החזקת מי שמטה ידו שלא יתמוטט לגמרי - מי שמטה ידו ויש חשש שיצטרך לבריות, המצוה להחזיקו גדולה יותר מכל צדקה, ומקיים בזה "וכי ימוך אחיך וכו' וחי אחיך עמך", (ודרשו חז"ל מלשון "עמך" שאם לא יתן יכול מצבו ג"כ להתמוטט, ואם יתן יהיו שניהם חיים וקיימים). ואפשר לקיים את המצוה בין בצדקה, ובין ע"י שממציא לו איזה

מלאכה, או ששוכרו לאיזה שרות, או שעוזרו באיזה ענין שיוכל להתפרנס על ידו, או שיזרו אנשים אחרים לעוזרו, או שמשאילו איזה דבר שיוכל להשתכר בו, ומצוה זו היא אפי' חזר והתמוטט כמה פעמים, ומצוי שקורה לאדם מקרה של הפסד שאם יתנו לו מקצת מעות יוכל לעשות עסק, ומצוה רבה לעוזרו בזה. ומי שמלוה לנופלים ונותן להם לפרוע מעט מעט, עושה בזה חסד גדול, שעל ידי זה יוכלו לפרוע ולא יחזרו לעניותם, וטוב לעשות כך גם בגמ"ח של רבים, ויש מקומות שייסדו חברת "סומך נופלים" המלווים לנופלים באופן שיכולים לפרוע מעט מעט, ובזה מקיימים מצות חסד גם בזמן הפרעון, ואמרו חז"ל שאין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה. ומצוי שאדם צריך איזה פועל או נסיעה, ובדרך כלל העוסקים בזה הם עניים ומקיים בזה מצוה זו, וגם אם הוא עשיר הרי ישראל קודם לעכו"ם לענין לקנות או למכור, ואפי' הישראל קצת יקר יותר, ויבטח בקב"ה שיצליח דרכו בענין זה, מלבד שכרו לעולם הבא. (פרק כ"א).

גמ"ח ע"י השאלת כלים וכדומה - אמרו חז"ל "צדקה בממונו, גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו", ופירש רש"י שמשאילו מעות כלים ובהמה. ומצוה זו מתקיימת אפי' בדברים קטנים, ומי שאין בידו להשאיל דברים גדולים, מ"מ יתבע על מה שהיה יכול בקלות להשאיל דברים קטנים. ומצוה זו היא גם להשאיל לעשיר, וכ"ש לעני. וכל זה בהשאלת סתם כלים, אבל המשאיל ספרי קודש שמטיב עם חברו טובה נצחית, גם זכותו היא נצחית, וזה בכלל החזקת תורה שמתברך מאת ד'. ויש שנמנעים מכך משום צרות עין, וכבר נתבאר לעיל גנות מידה זו. ויש שנמנעים מחמת עצלות, ואילו היו יודעים גודל ערכה של מידת החסד, לא היה שום דבר מונעם מלעסוק בזה, והיו שמחים שנזדמן להם לעשות כך. ויש שנמנעים מחמת שנאה קטנה שיש להם על הנצרך, ועוברים בזה על "לא תקום ולא תטור את בני עמך", ויתבוננו כמה הקב"ה מייטיב עמם ואינו נוטר להם אע"פ שהם חוטאים בדיבור ובמעשה. **גם על השואל מוטל** שלא לשנות ממה שאמר לו המשאיל, ואם משנה או שמשתמש אחר שעבר זמן ההשאלה הרי הוא גזלן (וה"ה בשואל שלא מדעת), ולא ישאילו לאחרים אפי' בתוך ימי שאילתו, ויחזיר הכלי לבעליו מיד בסיום ימי השאלה, ואם עיכבו אצלו עדיין הוא חייב בשמירתו עד שיחזירהו, ובימי שאלתו הוא חייב אפי' באונסים. (פרק כ"ב).

צורת נתינת ההלוואה - איתא בחז"ל שאם אדם נתן לחבירו כל המתנות שבעולם, ופניו זעומות, מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום, והמקבל את חבירו בסבר פנים יפות כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם. וכן הדין לענין הלוואה, שצריך להלוות בסבר פנים יפות, ולא בבזיון, ויתבונן אילו הוא היה המקבל כמה היה רוצה שיתנו לו בסבר פנים יפות, ובפרט אם הלואה הוא מך וע"י ההלוואה מחזיק ידו שלא יצטרך לבריות שבזה מקיים להרמב"ם מצות צדקה, שצריך להתנהג כמו שנתבאר לגבי צדקה. ואם אין ביכולתו להלוות לו, ידבר עמו בלשון רכה ויראה לו שהיה רוצה להלוות לו אלא שאינו יכול.

עשית המצוה לשמה - אמרו חז"ל האומר סלע זה לצדקה ע"מ שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא, הרי זה צדיק גמור, וכן הדין במצות חסד וכל כהאי גוונא, שלא נתבטלה המצוה בשביל שכיוון שתהיה לו גם הנאה מזה, ואף שמצוות צריכות כוונה, הכא הרי מ כוין לשם מצוה, אלא שרוצה שהקב"ה ייטיב לו על זה, על כן מצוה שלימה היא. אך יותר טוב שי כוין רק לשם ד' שציוה על זה בתורה, ואז המצוה נעשית באופן הנעלה ותומשך מידת החסד מלמעלה על כל הבריאה. ואם האדם רואה שאינו יכול לכוין לשם מצוה אלא רק לתועלת עצמו, מ"מ לא ימנע מהמצוה, ואמרו חז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אע"פ שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וזה נאמר על מי שמכוין לתועלת שכר או מיראת העונש ואינו מכוין כלל לשם מצוה, (ואם הוא מכוין רק כדי שיכבדוהו י"א שזה בכלל מצוה שלא לשמה, וי"א שזה יותר גרוע ממצוה שלא לשמה, ואם הוא מכוין לשם מצוה והוא רוצה ג"כ שיכבדוהו, בודאי מצוה היא, ואפשר שזה בכלל לשמה),

ועל ידי זה מגיע חסד ד' על הבריאה, אך לא על כל הבריאה כי אם עד השמים, ובכל אופן שהאדם עושה זה נחשב לצדקה, ואפי' אם איבד סלע ומצאה עני, קבע לו המקום זכות על זה. ומצינו בחז"ל שהעולה נקרת כנגד העושים מאהבת ד', והשלמים כנגד אלו המבקשים מהקב"ה בשביל הנאת עצמם, והחטאת כנגד אלו העובדים מיראת העונש בעולם הזה ובעולם הבא. וכמו שכולם נקרים בבית המקדש ע"י כהן אחד, כך כל כוונות העשייה חוסים בצל הקב"ה וחביבים לפניו, אף שכל אחד יש לו מדרגה בפני עצמו, ומה טוב שירגיל האדם עצמו שכשהוא עושה דבר שיש לו שורש בתורה כמו הלואה או תמיכה לפני או שמשלם שכר שכיר בזמנו וכיוצא בזה, שיכוין בעת הפעולה לקיים מצות עשה שלה, שאז נעשית המצוה בשלימות. אך יזהר שלא יעשה המצוה כדי להתפאר נגד אחרים, מפני שבזה מקלקל המצוה לגמרי, (ועיין ברמ"א (יו"ד רמ"ט י"ג) שכתב שלא יתפאר אדם בצדקה שנותן, ואם מתפאר לא די שאינו מקבל שכר אלא וכו', וצ"ע דאף שהמתגאה במצוה שעושה יש לו בזה חטא, מ"מ לא מצינו שמאבד שכר המצוה אלא בתוהו על הראשונות) אלא יתבונן האדם שכל מה שיש לו זה מהקב"ה. (פרק כ"ג).

איך להתנהג עם האורחים - התורה האריכה לפרט את ההכנסת אורחים של אברהם אבינו כדי שנלמד אנו איך להתנהג עם האורחים, שצריך לחזר אחריהם, ולקבלם בחיבה יתירה, ולתת להם מים לנקיון וכיוצא בזה מלבד אכילה ושתייה, ולתת להם להשען ולהנפש מטורח הדרך לפני האכילה, ולומר מעט ולעשות הרבה, ולעשות הסעודה באופן היותר נעלה ובזריזות יתירה, ולעמוד לשרתם בעצמו, וללוותם אחרי האכילה, ולחנך גם בניו למצוה זו. ואמרו חז"ל שבשביל שאמר אברהם "יוקח נא מעט מים" זכו ישראל במדבר למי הבאר, ולכאורה קשה וכי בשביל פעם אחת נתנו מים לשישים רבוא ארבעים שנה, והביאור בזה הוא שבאמת אברהם עשה כך כל ימי חייו, אלא שמידת הדין היתה יכולה לטעון שכיון שהיו עובדי גילולים אין לתת על זה שכר, ולכן זימן הקב"ה שיעשה כך גם למלאכים, שבזה גם המחשבה וגם המעשה הם לטובה, ועבור זה שילם לדורותיו הבאים אחריו. נמצאנו למדים שמי שהורגל לעשות חסד הקב"ה מזמן לו לעשות פעולות נשגבות שיזכה עבורם לכל טוב בעולם הזה ובעולם הבא. (וממעשה דרבקה אנו לומדים ורואים שאם האדם מקיים את המצוה בלב טוב כראוי, הוא מוסיף על המצוה גם מה שלא ביקשו ממנו. פ"א). וצריך לקבל את האורחים בסבר פנים יפות, ולתת להם מיד לאכול שמא הם רעבים ומתביישים לבקש, ולתת להם בפנים צהובות ולא זועפות, ואם יש דאגה יסנה בפניהם, ויראה עצמו שהוא עשיר אפי' הוא עני, וינחמם בדברים, ולא יספר להם תלאתיו, ויראה עצמו כמצטער על שאינו יכול לתת להם יותר, ויחתוך להם את הלחם ולא יביט עליהם כשהם אוכלים כדי שלא יתבייש, ואם הם לנים אצלו יתן להם את המיטות הטובות כפי הראוי להם כדי שמנוחתם תהיה טובה, ויחשוב בליבו איך היה רוצה שיארחו אותו ושגלגל חוזר בעולם, ואף אם חושב שאינו יכול לכבד האורחים כראוי יכניסנו ויכבדו ממה שיש לו אם אין אחר שיכבדו כראוי. וטוב שיהיה לאדם חדר מיוחד לאורחים לכל הפחות ללינה, אף אם אינו יכול להאכילם, ויתבונן איך הוא מכין מקום אף לצרכים שאינם חשובים, ואף אם היחיד אינו יכול לעשות כך, הרבים חייבים לעשות מקום מיוחד ללינת האורחים, וידאגו למזונותיהם, ולא יפטרם מהעיר בלא מזונות ח"ו, ומצינו שכופים בני העיר זה את זה להכניס אורחים ולחלק להם צדקה. וכבר נהגו בכל ישראל לעשות חברת "הכנסת אורחים" ואשרי חלקם.

מצות לויית האורח - מצוה ללוות את האורח ביציאתו, ואמרו חז"ל ששכר לוייה אין לו שיעור, ואמרו שכל המלוה אפי' ד' אמות בעיר שוב אין האורח ניזוק, ואסור לאורח למחול על ליווי, וכל שאינו מלוה כאילו שופך דמים, וכופין על הלוייה כמו על הצדקה, ובפרט אם האורח אינו יודע טוב את הדרך מצוה רבה ללוותו (או להדריכו היטב) כדי שלא יכשל, וזכותו גדולה מאד מאד כי זהו עיקר מצות לוייה, וגורם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות. (פרק ב').

מצות ביקור חולים

מצות ביקור חולים היא בכלל גמילות חסדים, שהאדם אוכל פירותיה בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, וכל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנום, ויש לו שכר גם בעולם הזה שיהיה נשמר מיצר הרע ומן היסורים, והכל מתכבדים בו, ואמרו חז"ל דהא דכתיב "אחרי ד' אלוקיכם תלכו" היינו ללכת אחר מידותיו, להלביש ערומים ולבקר חולים לנחם אבלים ולקבור מתים, ומאד הזהירו חז"ל על מצוה זו.

ועל ידי זה מגיע חסד ד' על הבריאה, אך לא על כל הבריאה כי אם עד השמים, ובכל אופן שהאדם עושה זה נחשב לצדקה, ואפי' אם איבד סלע ומצאה עני, קבע לו המקום זכות על זה. ומצינו בחז"ל שהעולה נקרת כנגד העושים מאהבת ד', והשלמים כנגד אלו המבקשים מהקב"ה בשביל הנאת עצמם, והחטאת כנגד אלו העובדים מיראת העונש בעולם הזה ובעולם הבא. וכמו שכולם נקרים בבית המקדש ע"י כהן אחד, כך כל כוונות העשייה חוסים בצל הקב"ה וחביבים לפניו, אף שכל אחד יש לו מדרגה בפני עצמו, ומה טוב שירגיל האדם עצמו שכשהוא עושה דבר שיש לו שורש בתורה כמו הלואה או תמיכה לפני או שמשלם שכר שכיר בזמנו וכיוצא בזה, שיכוין בעת הפעולה לקיים מצות עשה שלה, שאז נעשית המצוה בשלימות. אך יזהר שלא יעשה המצוה כדי להתפאר נגד אחרים, מפני שבזה מקלקל המצוה לגמרי, (ועיין ברמ"א (יו"ד רמ"ט י"ג) שכתב שלא יתפאר אדם בצדקה שנותן, ואם מתפאר לא די שאינו מקבל שכר אלא וכו', וצ"ע דאף שהמתגאה במצוה שעושה יש לו בזה חטא, מ"מ לא מצינו שמאבד שכר המצוה אלא בתוהו על הראשונות) אלא יתבונן האדם שכל מה שיש לו זה מהקב"ה. (פרק כ"ג).

גודל חיוב פריעת חוב - אמרו חז"ל פריעת חוב מצוה היא. ואין האדם יכול להשתמט מזה כמו שאינו יכול להשתמט מסוכה שופר ותפילין, ומי שאינו פורע ב"ד יורדים לנכסיו ומניחים לו מזונות ל' יום וכסות ל"ב חודש וכלי אומנות שהוא מוכרח למלאכתו, ומוכרים את כל השאר, גם מה שנצרך למזונות אשתו ובניו, כי הכל מושועבד לפריעת החוב. והנמנע מלפרוע מחמת שהוא אלם, עובר על "לא תעשוק את רעך". ומי שאינו משלם נקרא "לוה רשע ולא ישלם", וכמה יתבייש האדם שמביא על עצמו שם רשע ולעתיד לבוא יתפרסם שמו זה לפני רבי רבבות מחנות קדושות, שכל ענייניו של אדם נכרזים ומתפרסמים למעלה לפני כל. ובפרט אם הוא תלמיד חכם גדול עונו מאד מאד, ועובר גם על "לא תחללו את שם קדשי". ואסור ללוה לקחת הלואה ולהוציאה שלא לצורך ולאבדה עד שאין לו מהיכן להחזיר, ונקרא רשע. והנוטל מחבירו ממון בשביל איזה עסק, יזהר שלא להשתמש בממון לצורך עצמו, אם על ידי זה לא יהיה לו מה להחזיר. וידע שממון אחרים שיש בידו לבסוף לא יצליח, דכתיב "עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבונו", פעמים יעזוב העושר אותו, ופעמים הוא יעזוב, ואף ממונו כלה מחמת זה. והשומר עצמו בדרך המשפט מקרב את ישועת ד' על ישראל. (פכ"ד).

אהבת חסד חלק ג'

חלק ג' מדבר על גמילות חסדים שבגופו, וכמו שאמרו חז"ל שגמילות חסדים היא בין בגופו בין בממונו בין לחיים בין למתים בין לעניים בין לעשירים, משא"כ צדקה. וגמילות חסדים שבגופו כולל כל דבר שאדם מיטיב לחבירו ע"י טירחת גופו, כגון הכנסת אורחים, ביקור חולים, שמחת חתן וכלה, לויית המת קבורתו והספדו ונשיאת מיטתו, וכפי שיבואר להלן.

מצות הכנסת אורחים

גודל ענין הכנסת אורחים - מצות הכנסת אורחים חביבה מאד לפני הקב"ה, והיא חשובה כהשכמת בית המדרש, וי"א יותר מהשכמת בית המדרש, (ולפי זה אם השכים ללכת לבית המדרש ונזדמנו לו אורחים מוטב יותר שיתעסק במצוה זו, אמנם אם יש בביתו מי שיקבלם כראוי להם ילך לבית המדרש, דאין מבטלים תלמוד תורה למצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים, ולפעמים אם האורחים הם נכבדים ביותר, נכון שהוא בעצמו ישמש לפניהם), והיא גדולה יותר מהקבלת פני שכניה, והיא מהדברים שהאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, וכיון שהיא בכלל גמילות חסדים, האדם זוכה על ידה לכל המעלות שזוכים ע"י גמילות חסדים, והמוחזק במצוה זו זוכה לבנים, והמאכיל עני על שלחנו נחשב כקרוב במזבח ומכפר עליו, ובפרט אם הוא תלמיד חכם שכרו הרבה מאד יותר על זה, והרי הוא כמקריב תמידין, ומי שאינו רוצה להנות תלמיד חכם מנכסיו ח"ו עונשו גדול ואין לו ברכה. ואמרו חז"ל שאמרו גדולה לגימיה וכו' שבגלל שעמון

בזמננו שהדורות הולכין ומתדלדלין. וגם לא יחשוב האדם שסמוך לפטירתו יצוה לבניו לעשות לעילוי נשמתו, כי שמא ימות בפתאומיות, וגם אם יצוה מי אמר שיקיימו צוואתו, כי חמדת הממון מעבירה את האדם מדעת קונו ודעת אביו, והבן חושב שאביו כבר לא זקוק לו (ובאמת הוא זקוק לו ביותר), ולכן ישתמש בממונו בחייו לצורך תורה או חסד, וימנה אנשים נאמנים לטפל בענין, ואם לא עשה כך עד שהוא חולה יצווה עכ"פ בפני עדים. וממונו של האדם לא הולך עמו לאחר מותו, ואף קרוביו לא מלוים אותו אלא עד הקבר, ורק תורה תשובה ומעשים טובים וצדקה וחסד שעשה האדם עם ממונו בחייו מלווים את האדם למעלה ויכולים להציל אותו מן הדין. (פרק ד').

חסד עם המתים

מצות קבורת מתים - קבורת מתים היא מצוה דאורייתא דכתיב "כי קבור תקברנו", והיא בכלל מצות גמילות חסדים ויפה ממנה, ונקראת חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול ממנו, וכן הוצאת המת לקבורה ונשיאת מיטתו והלוויתו והספדו ושאר צרכי המת הם בכלל גמילות חסדים למתים, ואסרו חז"ל את כל בני העיר בעשית מלאכה כשיש מת אפי' אם המת לא קרא ושנה, דאף שעיקר חיוב הקבורה מוטל על הקרובים מ"מ מצוה על כל בני העיר להשתדל בזה, (ואמנם אם יש ממונים לזה מותרים שאר בני העיר במלאכה, ואם החברא קדישא לא מתחלקת לפי ימים, אסורים כל החברא קדישא במלאכה עד שימסרוהו לכתפים), אך א"צ לבטל תורה לצורך ההתעסקות בהכנה לקבורה, אפי' למי שקרא ושנה, וכשמוציאים את המת לקבורה מצוה לבטל תורה כדי ללוות אדם שקרא ושנה וכ"ש אם לימד לאחרים, אפי' יש אנשים בלעדיו עד שישים ריבוא (דנטילת התורה שמתבטלת מהאדם במיתתו, כנתינתה), ואפי' זקן מחכמי הדור אינו פטור ממצות לוויה, ולמי שלא קרא ושנה א"צ לבטל תורה כדי ללוותו אם יש עשרה שיוכלו לומר קדיש וברכת אבליים (ויש ליזהר שלא לחזור מהלויה לביתו לפני שבודק שישארו עשרה), והחברא קדישא צריכים להזהר שלא להלין את המת, כי הוא צער גדול למת, וזה גם איסור דאורייתא להלין מת בחינם אם לא באופנים המותרים כמבואר בשו"ע.

הספד הוא בכלל חסד עם המתים מפני שהוא כבוד המת, ומצוה שירים קולו עליו לומר דברים המשברים את הלב כדי לעורר בכי, כי מצוה לבכות ולהצטער על אדם כשר שמת, והבוכה זוכה למחילת עוונות, והקב"ה סופר את הדמעות ומניחם בבית גניזו, כי זה מורה שהבוכה הוא אדם כשר, שמתאונן שנחסר עבודת ד' מן העולם, והמתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים וראוי לקוברו בחייו, על כן יש ליזהר בזה מאד. (פרק ה').

ניחום אבליים גם הוא בכלל גמילות חסדים, וזה בכלל "ואהבת לרעך כמוך", ויש ליזהר בזה בענין יותר מבעשיר, ויסוד ענין ניחום אבליים הוא כדי לנחמו מצערו, וכשאומר המקום ינחם וכו' יוצא ידי חובה, אך יותר טוב לדבר על ליבו ולנחמו מצערו שזהו עיקר הניחום. (פרק ה').

מצות שמחת חתן וכלה - המצוה לשמח חתן וכלה הוא ענין גדול, וזה בכלל גמילות חסדים, ומצוה זו מצויה יותר בבני עניים וכדו' שאין מצוי שם אנשים המשמחים, וגם אין מצוי שיעשו נגד ההלכה (כדלהלן), ואם יעשו ויעיר להם יקבלו את דבריו, ומצוה גדולה עד מאד ללכת לשמח אותם, והמשמח חתן וכלה זוכה לתורה, וכאילו הקריב תודה, וכאילו בנה חורבה אחת מחורבות ירושלים, ומצינו מגדולי החכמים שהיו מטפלים בענין זה, וגם בממונו מצוה לסייעם להוצאות החתונה ולשאר דברים הכרחיים, במתנה או בהלוואה, ע"י עצמו או שיקבץ מאחרים, ושכרו גדול עבור זה, ונהגו בכמה מקומות לעשות חברת 'הכנסת כלה', ועדיף להשיא יתומות עניות מלתת לעניים.

במצות שמחת חתן וכלה יש להזהר שלא יהיה הקלקול יתר על התיקון, כגון לבוא למקומות שיש ריקודים מעורבים שזה עוון פלילי, וצריך

מדיני המצוה - מצות ביקור חולים היא אפי' בן גילו (-והיינו שנולד במזלו) שנוטל אחד משישים מחליו, ואין למצוה זו שיעור אפי' גדול אצל קטן ואפי' כמה פעמים ביום, ובלבד שלא יטריח עליו, והקרובים והחברים נכנסים מיד כשחלה, והרחוקים אחר ג' ימים, ואם קפץ עליו החולי אלו ואלו נכנסים מיד, ואם החולה שוכב על הארץ לא ישב ע"ג ספסל גבוה ממנו ואם הוא על המיטה מותר, ואין מבקרין לא לחולי מעים משום כיסופא, ולא לחולי עין וראש שהדיבור קשה להם, וכן לשאר חולה שהדיבור קשה לו, ובאופנים אלו נכנסים לבית החיצון ומבררים אם צריך סיוע, ושומעים צערו ומבקשים עליו רחמים, וכן על כל חולה צריך לבקש רחמים שזהו חלק מהמצוה, ולכן אין לבקר בג' שעות ראשונות ביום שחליו מיקל ולא יחוש לבקש רחמים, ולא בג' שעות אחרונות שחליו מכביד ויטיאש מלבקש רחמים, ונראה שהם שעות זמניות, ואם אינו יכול לבקר בזמן אחר יכול לבקר בשעות אלו, ואם מבקש רחמים בפני החולה יכול לבקש בכל לשון שירצה כיון שהשכינה שם, אבל שלא בפניו יתפלל בלשון הקודש, ויכלול את החולה עם שאר חולי ישראל שמתוך כך תפילתו נשמעת יותר, ובשבת יאמר שבת היא מלזעוק וכו'.

ביקור חולה עני - אם החולה הוא עני הביקור חשוב יותר, כי יותר מצוי שהענין נוגע לפיקוח נפש ממש, שאין לו די ממון למזונות או לרופא או לתרופות, וגם מחמת הצער שמחמת חסרון המבקרים נפשו נחלשת ומחלתו מתחזקת, והמעלים עין מזה עובר על "לא תעמוד על דם רעך", וכאילו הוא שופך דמים (מפני שאינו מועיל לחולה ברפואה או בדבר הנצרך לו), והמבקר כמה גדול שכרו, ומקיים מלבד ביקור חולים גם מצות צדקה והצלת נפשות, והמפייסו לפני זוכה ליי"א ברכות, וכבר ייסדו בכמה מקומות חברת 'ביקור חולים', וטוב לעשות כך בכל העיירות. ויש מקומות שייסדו חברת 'לינת הצדק' והיינו שמביאים אנשים בכל לילה ללון אצל החולה לפקח על ענייניו, ויש בזה תועלת גדולה גם לחולה וגם למשפחתו, ואשרי חלקם.

דאגת המבקר שהחולה יחזור בתשובה - איתא בשו"ע שהמבקרים אומרים לחולה שיתן דעתו על ענייניו, אם הלוח או הפקיד אצל אחרים או אחרים אצלו, ויעשו כך לאחר ג' ימים אא"כ תקף עליו החולי מאד, וטוב שיעשו כך לכל חולה כדי שלא ידאג, ויאמרו לו להתוודות כי המתוודה מוחלין לו עוונותיו, ויש לו חלק לעולם הבא, אך גם במקומות שאין נוהגים לעשות כך לכל חולה, אם משערים שימות ע"י מחלתו, מסבבים עמו שיתוודה בצורה שלא ידאג, ואם אינו יכול להתוודות בפיו יתודה בליבו, ואם אינו יודע להתוודות יאמר יה"ר שתהא מיתתי כפרה על כל עוונותי, (ולא יעשו זאת בפני עם הארץ או נשים וקטנים, שמא יבכו וישברו את לב החולה), ויאמרו לו שיקבש מחילה מכל מי שחטא כנגדו בממון או בדברים, כדי שלא יצטרך לחזור לעולם בגלגול, ובזהו איתא שיאמרו לו שבזכות שישוב בתשובה יחיה, ואם ימות יהיה נקי מחטאיו ויזכה לעולם הבא ולגן עדן, והגורם לחולה לשוב בתשובה שכרו גדול. ואם החולה הוא עשיר שלא עשה צדקה וחסד כראוי, יעוררוהו לתקן דבר זה, או לקבל על עצמו בלי"נ לתקן כשיקום מחליו, שהצדקה מצילה ממות ומגיהנום. (פרק ג').

זהירות האדם בתורה תשובה ומעשים טובים בחייו, ושלא יסמוך על אחרים - האדם צריך לרדוף בחייו אחר לימוד התורה שהיא הגדולה מכל המצוות, ויזהר שלא יחסר לו אפי' יום אחד מלימוד התורה (וילמד במקום שליבו חפץ), ואיתא בשו"ע שכל איש ישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר וכו', ויקבע זמן ללימודו ביום ובלילה. וכן צריך האדם לרדוף אחר התשובה שגם זה חביב ונחמד מאד לפני הקב"ה, וכן צריך לחפש ולרדוף אחר מעשים טובים, והתורה מביאה לידי תשובה ומעשים טובים, וגם מי שאינו יכול ליישב דעתו לתורה או לתשובה, מ"מ יחפש אחר מעשים טובים. ואל יסמוך האדם שבניו יעשו לעילוי נשמתו אלא יעשה בעצמו, כי גם בניו יהיו טרודים ויסמכו על בניהם אחריהם וכו', והלל אף שבניו בודאי היו קדושי עליון אמר "אם אין אני לי מי לי", וכ"ש

לברוח מחתונות כאלה כי השטן מרקד ביניהם, ואין שום מצוה לשמחם
דכל מצוה המביאה לידי עבירה מוטב שלא יעשה המצוה, ואם משער שיתכן
שיקבלו תוכחתו מצוה ללכת לשם ולמונעם, וזכות הרבים תלוי בו. ואמרו
חז"ל שהמסתכל באשה אפילו באצבע קטנה כדי להנות, אפילו יש בידו תורה ומעשים
טובים לא ינקה מדינה של גיהנום, וזה אפילו בהסתכלות בעלמא, וכ"ש שאסור לרקוד
יחד, ועובר בזה על "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", וגם על "ונשמרת מכל
דבר רע" שזה אזהרה שלא להרהר ביום ויבוא לידי טומאה בלילה, וכ"ש שאסור
לעשות מעשה המביא לידי הרהור והסתכלות ובודאי יבוא על ידי זה לידי טומאה. ועל
כולם מצוי שעובר ע"י הריקוד בלאו ד"לא תקרבו לגלות ערוה" שהרי הבתולות הם
גדות מזמן שהגיעו לידי וסת, ונדה היא ערוה, והמחבק או המנשק אחת מכל העריות
דרך תאוה ואפילו בלי ביאה עובר על לאו זה ולוקה וזה עוון פלילי והעושה כן פסול
לעדות ולשבועה (שהרי קשה לומר שסוברים שזה מותר, ואף בשוגגים זה עוון פלילי
מאד), וזה מאביזרייהו דעריות שיש בזה דין יהרג ואל יעבור. וצריך לדעת שהאיסורים
הנ"ל שייכים גם במי שאמורה להיות אשתו כגון אחרי כתיבת התנאים, וכן יש בהם
איסור יחוד, ואפילו אם היתה טהורה אסור, ודבר זה מביא לפעמים לקול גדול,
ועתידים ליתן את הדין בעולם הבא, וגם לסבול יסורים עבור זה בעולם הזה. ועוד
מגיעים ע"י ההתקרבות לכמה איסורים גדולים של עוון כרת, וממילא מלבד האיסור
בעצם ההתקרבות יש בזה גם הרחקה מאיסורי כרת, והמוציא מעות לכלי זמר
במקומות כאלו הרי הוא מסייע בידי עוברי עבירה ועובר על "לפני עוור לא תתן
מכשול", ועל המחוננים לדעת שאם החתונה היא בפריצות ודאי אין השכינה שורה
שם והזיווג לא יעלה יפה וזרעם לא יהיה נכון לפני השם, ואם יש בחופה אנשים ונשים
יחד אין לומר שהשמחה במעונו, דאין שמחה כשהיצר הרע שולט שם, ובספר חסידים
מביא מעשה נורא על אדם שראה במדבר בלילה וראה אנשים שכבר מתו מושכים
עגלות גדולות ועליהם בני אדם, ואמרו לו שבגלל שהיו משחקים עם נשים ובתולות
הם מושכים עגלות עד שכבר אין להם כח, ואז חבריהם מחליפים אותם. (פרק ו').

חסד התלוי בדיבור יכול לזכות לזה גם מי שאין לו ממון, והוא דבר
מצוי בהרבה עניינים: א' ללמד תורה לאחרים שזה בכלל חסד, ומ"מ אינו
יוצא בזה ידי מה שאמרו חז"ל שהאדם חייב לעסוק בחסד, (כדמצינו באב"י ור"א שהיו
מבית עלי שאב"י שעסק בחסד חי' ס' שנים, ור"א שלא עסק בחסד חי' מ' שנים, והרי
ר"א לימד תורה לאחרים. ואולי הביאור בזה שאב"י כיון שהיה מפורסם בדורו ודאי
היה מוסיף עניינים גדולים בחסד שאחרים לא היו עושים בלעדיו, ור"א סבר שאין
חיוב על האדם להתחיל לעסוק בדבר כיון שלא בא מעשה לפניו, והוא חשש מביטול
תורה, ומשמים הסכימו לאב"י. ומה שהוסיפו לו כ' שנים י"ל שבאו להשלים לו את
הזמן שעסק בחסד, כדי שלא יפסיד מלימוד התורה, אי נמי ע"י חסד נתכפר לו עוון
בית עלי). ב' להסיר כעס של אדם על חבירו, או לסבב בדיבורו שלא יקרה
נזק לחבירו, או לגרום שאדם יעשה טובה לחבירו (ומקבל עבור זה ברכה
מאת ד'). ג' ליעץ לחבירו עצה ההוגנת לו בענייניו. ד' לנחם את חבירו
מדאגתו (אם אינו יכול לעזור לו ממש), ואמרו חז"ל הנותן פרוטה לעני
מתברך בו' ברכות, והמפייסו בדברים ב"א ברכות. ה' יגרום לרבים
לעשות צדקה וחסד. ו' להתפלל על החולה שירפאהו ד', או שינצל
מצרתו ואפי' חבירו אינו יודע. (פרק ח').

דברי סיום - המתבונן בכל הנ"ל יראה איך מידת החסד שייכת בכל
ענייני ההטבה שבעולם, וכל אחד יכול לקיימה בענייניו, ולפעמים
בקלות, ובעוונותינו הרבים בני אדם מזלזלים בזה, ולפעמים קל לאדם
לטרוד ולהוציא הוצאות רבות על הבלים, ואילו על חסד שהוא הצלחתו
של אדם בעולם הזה ובעולם הבא אינו מוכן אף לטרוד מעט או להוציא
מעט הוצאות, והסיבה לזה היא שהיצר אינו מניח לאדם להתבונן בגודל
מידת החסד ורוב טובה, ועל כן העצה לזה שילמד תמיד גודל שבח
המידה הקדושה הזו, ויתברר ויתאמת אצלו שרצון ד' יתברך שנוגיל
עצמנו להתנהג ברחמים וחסד עם זולתנו, ועל ידי זה ישיג אהבה למידת
החסד, ובזכות זה הקב"ה ג"כ יתחסד עמו בכל ענייניו בזה ובבא. ומ"מ
אין די בחסד בלי יראת שמים, אלא צריך ללכת בדרכי התורה ובקבלת
עול מלכות שמים, ואז אשריו וטוב לו. (שם).

התעוררות מיוחדת לצדקה וחסד בזמננו - אף שבזמננו נתחזק מאד
ענין צדקה וחסד, מ"מ יש עוד לעורר בזה משני טעמים: א' צריך לתת
"די מחסורו אשר יחסר לו" וכיון שהיום הוצאות המחיה גדלו מאד,
ממילא החיוב לתת צדקה או להלוות גדול יותר, וכן החיוב נמדד בכל
אחד לפי מה שהוא יכול לתת, ואפילו עני חייב לתת צדקה, וכל מי שיש
לו יותר חייב לתת יותר, ואם העשיר נותן כמו העני יתכן שיענש שיכלה
ממונו כיון שלא נתן כפי ערכו, וכיון שבזמננו מצוי הרבה יותר עשירים
גדולים ובעלי בתים חשובים, א"כ ממילא החיוב גדול יותר. ב' כיון
שהיום מצוי שאנשים מוציאים הוצאות על מותרות במלבושים ודירות
יקרים ורבות משרתים וכהאי גוונא (מה שלא היה מצוי פעם), ממילא
מידת צדקה וחסד שהיא הצלחת האדם בעולם הזה ובעולם הבא לא
תהיה קלה מהוצאה למותרות, ואיך יאמר האדם שאין לו אפשרות לתת
צדקה, ואילו כשמגיע למותרות הוא מוציא הוצאות ואומר שהוא מוכרח
לכך. ג' כיון שמידת הדין גוברת בעולם מידי יום ויום בכמה מחלות
ומיתות משונות וחסרון השפעה בעולם, עד שאין יום שאין קללתו
מרובה מחבירו, ממילא צריך להרבות בצדקה וחסד שזה מגביר את
מידת הרחמים. (חתימת הספר).

התעוררות להתבונן לפני הברכות מה הוא הולך לעשות - היצר הרע
מפיל טרדות על האדם כדי שלא יוכל ל כיון, והעצה לזה היא - א'
שיתפלל מתוך הסיודור לפחות תפילת שמונה עשרה. ב' להתבונן
מתחילה בברכות שמונה עשרה וברכות השחר וברכת המזון, מה הוא
רוצה לבקש מד' ועל מה הוא מברכו, ואח"כ יאמר אותה הברכה,
ומספיק לדבר זה רגעים אחדים וא"צ שיהיו גדול, ועל ידי זה לא יאמר
הברכות מתוך הרגל, אלא בהתבוננות ובזריזות, ובשמחה על שהוא זוכה
לברך לד'. ודבר זה מצינו לגבי תשובה שהנביא אומר "קחו עמכם דברים
ושבו אל ד' ", והיינו שיתבונן האדם מתחילה על מה הוא מבקש
מחילה, ויתחרט ויקבל על עצמו שלא לשוב לכסלה עוד, ורק אח"כ הוא
ראוי להתוודות לפני ד'. (השמטה).

**התבוננות לראות איזה חסד השני צריך ובאיזה צורה הוא יכול
להועיל לו** - כתיב "אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ד' " והיינו
שצריך האדם להתבונן בשכלו ולחשוב מה הדל צריך ואיך הוא יכול
להועיל לו באופן הטוב ביותר. וכגון אם הוא דל בממון והוא נצרך
לבגדים (שזה אחד מהדברים שעליהם אמרו חז"ל שבזה ילך האדם אחר מידותיו של
הקב"ה, וכמו שכתוב "ויעש ד' אלוקים לאדם ולאשתו כנתנות עור וליבשים", ונראה
שהחידוש בזה הוא שגם בעשיר שייכת מצוה זו באופן שאינו יכול לדאוג לעצמו,
ואמנם בעניים יש בזה גם מצות צדקה מלבד מצות הלבשת ערומים, ולפעמים הדבר
נוגע לפיקוח נפש) או אוכל או דירה, יתבונן לתת לו אותם באופן
שהתועלת תהיה מירבית והטירחה של המקבל מועטה, וזו כוונת חז"ל
במה שאמרו שאין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה, ואם הנותן
יכול להשכיל לתת באופן שלא ידע מי הנותן אשרי חלקו, ולפחות יזהר
לתת לו בצניעה שלא לביישו. ואם האדם מתבונן בשכלו איך יכול
להוציא את הדל מדלותו, וכגון שיקנה ממנו דבר שאין רוצים לקנותו, או
שישכור אותו לאיזה מלאכה, זו מצוה גדולה מן הכל, ואשרי חלקם של
העשירים שעושים בכונה איזה עסק שיוכלו להעסיק בו את העניים. ומי
שהוא דל בכח והיינו חולה ביארנו לעיל ענייני ביקור חולים. וכן מי
שמציקים לו ואין לו כח נגדם מצוה להתבונן איך אפשר לעזור לו. ומי
שהוא דל בדעתו הוא דל מן הכל, ואם ע"י כסלתו טעה מדרך התורה
צריך להתבונן איך להשיבו בתשובה, וכמה גדול זכותו ושכרו של
המחזירו לדרך הישר. וכן מי שאינו חכם ועל ידי זה מפסיד ממונו
בעסקיו וכן הוא מתבזה, מצוה ללמדו כדי שלא יפסיד וכדי שלא יתבזה,
וזה בכלל ואהבת לרעך כמוך. ומי שהוא עני בתורה צריך להתבונן איך
אפשר להמשיך ליבו לתורה, וזה דבר גדול מאד, ואמרו חז"ל שכל
המלמד בן חבירו תורה, זוכה ויושב בשיבה של מעלה, ומעלה עליו
הכתוב כאילו עשאו, ועל האדם לרחם עליהם מפני שהם ערומים
מתורה ומצוות, שאין להם במה לכסות נפשם בעולם העליון, כמו שהיה
מרחם על אדם שאין לו מה ללבוש, וגם מקיים בזה "ואהבת את ד'
אלוקיך" שהכונה לאהב אותו על בריותיו. וכן דל שאין לו כח להחזיק
בניו תורה או ללמדם בעצמו, מצוה להתבונן איך להכניסם לתורה,
ואמרו חז"ל הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה, ואמרו חז"ל שכל
המלמד בן עם הארץ תורה, אפי' הקב"ה גוזר גזירה מבטלה בשבילו.
הנה פירטנו כמה דברים שצריך להתבונן בשכלו איך לעזור לדל, ואכמ"ל
בפרטים נוספים, והמשכיל ילמד מאלו למקרים אחרים, ובזכות זה יזכה
לסוף הפסוק "ביום רעה ימלטהו ד' ". (פרק ז').